

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9'2020

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.9>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 17 від 22

вересня 2020 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 25.09.2020

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2020
© "Економіка. Фінанси. Право",
2020

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 9'2020

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.9>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on September 24, 2020 № 1188 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 17 dated September 22, 2020). Full or partial reprint of

the materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 25.09.2020

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2020
© "Economics. Finances. Law",
2020

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вереzubова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Ніжинський агротехнічний інститут Національного університету біоресурсів і природокористування

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»", Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПРАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editor-in-chief

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Boiko Anton Oleksandrovych, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Verezubova Tatyana Anatolevna, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Nizhyn Agrotechnical Institute of National University of Bioresources and Nature Management

Holovach Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Kryshchopa Iryna Ihorivna, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Pollakova Yevheniia Serhiivna, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasilenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Trynchuk Viktor Viktorovych, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Chyzhevska Liudmyla Vitaliivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Balgimbekova Gulnara, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Vasylynchuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Musin Kuat Saniiyazdanovych, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Frytskyi Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Yaroyvi Anatolii Oleksandrovych, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

<i>О.В. ПОШИВАЛОВА</i> . Формування моделі оцінювання мотивації персоналу підприємства	5
<i>Л.М. ВОЙТОВИЧ</i> . Функціональний аналіз страхової системи	10
<i>І.О. ПЕРИТ, В.Я. БРИЧ</i> . Аналіз структури та динаміки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності	15
<i>С.М. МІНАКОВА</i> . Особливості державної політики для розвитку авіаційної галузі в умовах міжнародної конкуренції	25
<i>Г.М. МАКЕДОН</i> . Особливості дослідження і формування споживання та заощаджень сільського населення	32
<i>В.С. ЧУБАНЬ, К.М. ПАСИНЧУК, О.Ю. КРІЧКЕР</i> . Problems and further development of functioning of specialized anti-corruption agencies (Проблеми та напрямки удосконалення функціонування спеціалізованих антикорупційних органів)	37

CONTENTS

<i>O.V. POSHYVALOVA</i> . Formation of the evaluation model of the enterprise's personnel motivation	5
<i>L.M. VOITOVYCH</i> . Functional analysis of the insurance system	10
<i>I.O. PERYT, V.Y. BRYCH</i> . Analysis of the structure and dynamics of household income from entrepreneurial activity	15
<i>S.M. MINAKOVA</i> . Specifics of state policy for aviation industry development under conditions of international competition	25
<i>H.M. MAKEDON</i> . Peculiarities of research and formation of consumption and savings of the rural population	32
<i>V.S. CHUBAN, K.M. PASYNCHUK, O.Y. KRICKER</i> . Problems and further development of functioning of specialized anti-corruption agencies	37

ПОШИВАЛОВА

Олена Володимирівна
elenaposhivalova1956@gmail.com

УДК 620.92:338.45

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ОЦІНЮВАННЯ МОТИВАЦІЇ
ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВАFORMATION OF THE EVALUATION MODEL OF THE
ENTERPRISE'S PERSONNEL MOTIVATIONк.фіз.-мат.н., доцент, Дніпровський
національний університет імені
Олеся ГончараDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.1>**POSHYVALOVA Olena Volodymyrivna** – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, Dnipro National University after Oles Honchar

У статті розглянуто особливості формування моделі оцінювання мотивації персоналу підприємства на основі розрахунку інтегрального показника. Оцінка результатів визначення важливості складових стимулювання персоналу проводиться за допомогою експертного оцінювання. Здійснена інтерпретація значень інтегрального показника за шкалою бажаності Харрінгтона для умов дослідження. Побудована модель дозволяє проаналізувати зв'язки рівня мотивації персоналу та основних показників ефективності діяльності підприємства. Розглянуто особливості застосування міжнародного досвіду стимулювання персоналу.

* * *

В статье рассмотрены особенности формирования модели оценки мотивации персонала предприятия на основе расчета интегрального показателя. Оценка результатов определения важности составляющих стимулирования персонала осуществляется с помощью экспертной оценки. Осуществлена интерпретация значений интегрального показателя по шкале Харрингтона для условий исследования. Построенная модель позволяет проанализировать связи уровня мотивации персонала и основных показателей эффективности деятельности предприятия. Рассмотрены особенности применения международного опыта стимулирования персонала.

* * *

The paper considers the peculiarities of forming the evaluation model of the enterprise personnel motivation based upon the calculation of an integral indicator. For the purposes of forming the system of enterprise personnel motivation a generalized integral indicator has been employed, serving as an aggregate of integral indicators related to the specific stimulation factor. Evaluation of the results of identifying the relevance of personnel motivation constituents is conducted through expert assessment. Interpretation of integral indicator values according to Harrington's scale of desirability for research conditions is realized within the scope of the paper. The elaborated model allows analyzing connections between the level of personnel motivation and key performance indicators of enterprise activity. The work investigates the particularities of implementing global practices of personnel motivation. The system of personnel motivation is one of the pivotal constituents of both the personnel management system within the organization and the system of security related to entrepreneurial activity. A rationally developed system of motivation, firstly, allows triggering the employee potential in the direction of achieving the mission of the company. Secondly, it provides the employee with enjoyable experience in the process of labor through satisfying his or her needs and ensures safe conditions for activities of such enterprise. In management practices, various methods and combinations of incentives and motivation are commonly used concurrently. For efficiently managing the motivation, it is imperative to employ several groups of methods simultaneously within the system of enterprise management. For instance, employing exclusively authoritative and material motivation does not allow to mobilize creative activity of the personnel in attaining the organization's objective. To achieve maximum performance it is necessary to implement non-financial motivation. To increase productivity and performance indicators of the labor, it is essential: to form steady and high-quality composition of the staff; to determine criteria and indicators of work performance; to organize permanent monitoring and control over results of activity by management and production personnel.

Ключові слова: модель оцінювання, управління персоналом, стимулювання, мотивація, ефективність**Ключевые слова:** модель оценки, управления персоналом, стимулирование, мотивация, эффективность**Keywords:** evaluation model, personnel management, stimulation, motivation, performance

ВСТУП

Система мотивації персоналу є однією з важливих складових як системи управління персоналом в організації, так і системи безпеки підприємницької діяльності. Рационально розроблена система мотивації дозволяє, по-перше, активізувати потенціал людини у напрямку досягнення місії підприємства. По-друге, приносить задоволення працівнику у процесі праці через задоволення його потреб та забезпечує безпечні умови діяльності всього підприємства.

У практиці управління, зазвичай, одночасно застосовують різні методи та комбінації видів стимулювання та мотивації [1-3]. Для ефективного управління мотивацією необхідно використовувати в управлінні підприємством одночасно декілька груп методів. Так, використання тільки владних і матеріальних мотивацій не дозволяє мобілізувати творчу активність персоналу на досягнення мети організації. Для досягнення максимальної ефективності необхідне застосування нематеріальної мотивації.

У процесі аналізу існуючої і формування нової системи мотивації важливо правильно відповісти на питання про те, чи пов'язані між собою існуючі елементи системи і наскільки вони цілеспрямовані [4]. Це дозволить вирішити проблему множинної мотивації – явище, яке ґрунтується на тому, що працівник отримує декілька видів одного матеріального винагородження за один і той же результат (заробітну плату, премію, надбавку).

Формування діючої трудової мотивації є важливою ланкою у ланцюзі перетворень, що здійснюються у ході трансформації вітчизняної економіки в умовах глобальних викликів. В умовах ринку від працівників потрібно уміти так організувати свою працю, щоб їх віддача була максимальною. Водночас важливим фактором посилення трудового потенціалу повинна стати особиста зацікавленість працівників, що заснована на можливості задоволення своїх соціальних і фізіологічних потреб.

МЕТА роботи – формування моделі оцінювання мотивації персоналу підприємства на основі розрахунку інтегрального показника.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. У проведенні дослідження використано методи структурно-динамічного аналізу і структурних відмінностей, ранжування.

РЕЗУЛЬТАТИ

На основі розрахунку інтегрального показника оцінювання мотивації персоналу було оцінено систему мотивації на ДП КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля». Державне підприємство «Конструкторське бюро «Півде-

не» ім. М.К. Янгеля» – одна з провідних організацій з розробки ракетних комплексів та ракетно-космічних систем. Державне підприємство засноване на державній власності та належить до сфери управління Державного космічного агентства України. Станом на 01.01.2020 р. на підприємстві працює 5500 осіб.

Кожний із елементів системи мотивації оцінено за десятибальною шкалою (від рівня найменш пріоритетного фактора мотивації – 1 до найбільш пріоритетного – 10).

В якості експертів вибрані: керівник підприємства, керівники структурних підрозділів, робітники кожного із структурних підрозділів підприємства. З метою аналізу достовірності отриманої інформації розраховано коефіцієнт конкордації. До складу експертної групи входить 10 експертів. Аналіз якісного складу експертів дозволяє засвідчити наступне: до експертизи були залучені висококваліфіковані кадри (81 % експертів мають вищу освіту, 19 % – середню спеціальну) переважно зі стажем роботи за спеціальністю 15-20 років (38 % експертів мають стаж роботи 15-20 років, 35 % – 10-15 років; 18 % – від 1 до 10 років; 9 % – понад 20 років стаж роботи).

Відокремлено такі фактори мотивації персоналу: стабільність зайнятості, висока заробітна плата, сприятливі та безпечні умови праці, кар'єрний ріст, повне визнання та адекватна оцінка виконаної роботи, система матеріальних пільг працівникам, нематеріальні пільги і привілеї, заходи, що підвищують інтерес до праці, сприятливі внутрішньо організаційні відносини, наявність соціальних гарантій.

На рис. 1 подано результати ранжирування цих факторів.

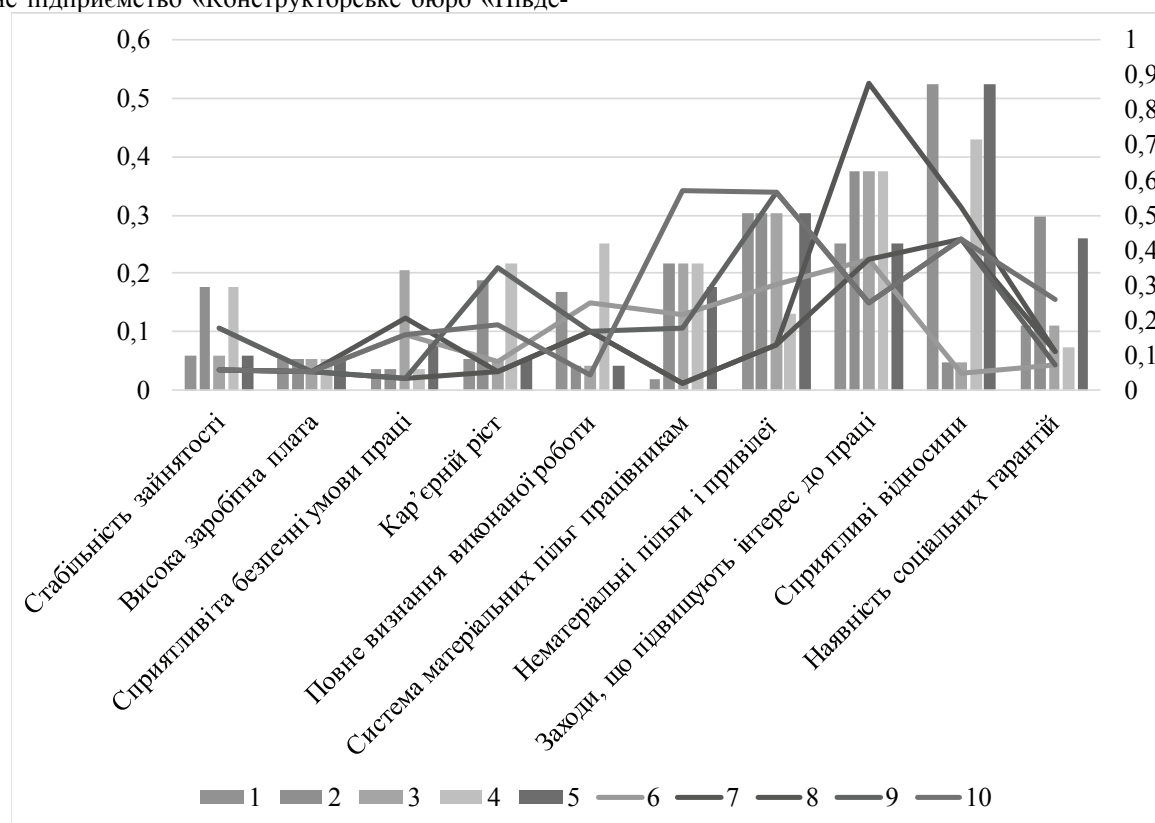

Рис. 1. Результати визначення важливості складових стимулювання персоналу [побудовано автором]

Для перевірки значущості коефіцієнту конкордації обчислимо значення критичної точки. За рівнем значущості $\alpha = 0,05$ і числом ступенів свободи $q = 10 - 1 = 9$ за таблицею Пірсона знайдемо критичне значення $X^2_{кр}(9; 0,05) = 10$. Оскільки $X^2_{ф} > X^2_{кр}$, то можна зробити висновок про значимість коефіцієнта конкордації, що підтверджує висновок про узгодженість думок експертів.

Отже, результати експертного оцінювання свідчать про те, що найбільш значимі фактори мотивації персоналу – це висока заробітна плата та стабільна зайнятість. За допомогою методу експертних оцінок встановлено, що найменш важливими з погляду експертів є заходи, що підвищують інтерес до праці та сприятливі внутрішньо організаційні відносини.

Величина коефіцієнта конкордації становить – 0,76. Це свідчить про хорошу узгодженість думок експертів.

Окрім того, достеменний аналіз, який необхідно здійснювати перед прийняттям певних рішень, реалізація яких у перспективі сприятиме підвищенню стимулювання працівників, займає багато часу та є досить

наукоємним. З огляду на те, що існує значна кількість факторів, що визначають той чи інший рівень стимулювання працівників на підприємстві, отримання чіткої картини є ускладненим.

На першому етапі визначення інтегрального показника обрано найістотніші фактори, що впливають на рівень мотивації персоналу відповідно до попередньо проведеного шляхом застосування експертного методу у табл. 1.

Нормування показників дало змогу отримати такі результати, за якими показники належать області від 0 до 1.

Для формування системи стимулювання персоналу підприємства використано узагальнюючий інтегральний показник, що є сукупністю групових інтегральних показників відповідного фактору стимулювання.

Два інтегральних та комплексний показники будуть знаходитися у заданому інтервалі масштабування $[0; 1]$, який відображає шкалу бажаності Харрінгтона і має п'ять діапазонів, що дозволяють оцінити ефективність системи стимулювання працівників (табл. 2).

Таблиця 1

Нормовані показники вихідних даних для визначення інтегрального показника рівня стимулювання персоналу [авторські розрахунки]

Експерти/ Фактори	Стабільність зайнятості	Висока заробітна плата	Сприятливі та безпечні умови праці	Кар'єрний ріст	Повне визнання та адекватна оцінка виконаної роботи	Система матеріальних пільг працівникам	Нематеріальні пільги і привілеї	Заходи, що підвищують інтерес до праці	Сприятливі внутрішньо організаційні відносини	Наявність соціальних гарантій
	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10
1	0,059	0,053	0,036	0,054	0,167	0,020	0,304	0,250	0,524	0,111
2	0,176	0,053	0,036	0,189	0,042	0,216	0,304	0,375	0,048	0,296
3	0,059	0,053	0,205	0,054	0,042	0,216	0,304	0,375	0,048	0,111
4	0,176	0,053	0,036	0,216	0,250	0,216	0,130	0,375	0,429	0,074
5	0,059	0,053	0,084	0,054	0,042	0,176	0,304	0,250	0,524	0,259
6	0,176	0,053	0,157	0,081	0,250	0,216	0,304	0,375	0,048	0,074
7	0,059	0,053	0,205	0,054	0,167	0,020	0,130	0,375	0,429	0,111
8	0,059	0,053	0,036	0,054	0,167	0,020	0,130	0,875	0,524	0,111
9	0,176	0,053	0,036	0,351	0,167	0,176	0,565	0,250	0,429	0,074
10	0,059	0,053	0,157	0,189	0,042	0,569	0,565	0,250	0,429	0,259

Таблиця 2

Інтерпретація значень інтегрального показника за шкалою бажаності Харрінгтона [авторська розробка]

Значення	Опис властивості градації	Заходи
0 – 0,19	Дуже низька	Чинна система стимулювання неефективна. У працівників немає впевненості в організації і своєму майбутньому. Високі показники плинності за наявності на ринку альтернативних варіантів працевлаштування.
0,2 – 0,37	Низька	Чинна система стимулювання неефективна, вимагає доопрацювання. Низька лояльність працівників до організації. Більшість персоналу не асоціює себе з підприємством у довгостроковій перспективі. Немає можливості опиратися на стабільний колектив. Проблема кадрового питання актуальна для підприємства.
0,38 – 0,63	Середня	У сукупності працівники не є прихильниками організації. Якщо підприємство має стратегію тривалого існування на ринку з сильною постійною командою, то необхідно допрацювати наявну систему стимулювання.
0,64 – 0,79	Висока	Система стимулювання ефективна, персонал відносно стабільний. Організація конкурентоспроможна на ринку праці. Працівники лояльні до організації. За наявності ресурсів можливе доповнення елементів системи стимулювання.
0,8 – 1	Дуже висока	Система стимулювання високоєфективна, персонал стабільний. Організація приваблива. Є можливість спиратися на сильну команду, працівники асоціюють себе з підприємством у перспективі. Вносити будь-які зміни до чинної системи стимулювання потрібно вкрай обережно.

Відповідно до отриманих результатів на основі шкали Харрінгтона можемо зробити висновок, що інтегральний показник рівня стимулювання персоналу підприємства «КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля», який становить 0,128, свідчить про те, що чинна система стимулювання неефективна. У працівників немає впевненості в організації і своєму майбутньому. Постає необхідність впровадження додаткових заходів стимулювання персоналу шляхом здійснення заходів, спрямованих на встановлення взаємозв'язку між винагородою та результатами праці, застосування засобів матеріального стимулювання непрямого впливу.

Так, винагорода є одним з найважливіших стимулів, за допомогою якого керівництво організації може спонукати працівників до підвищення їхньої інноваційної активності. Враховуючи те, що до здійснення інноваційного процесу на підприємстві залучені працівники різних категорій, які мають власні потреби, комплексна система винагородження має включати різні види грошової та негрошової винагороди. Саме використання різних видів зовнішньої та внутрішньої винагороди у комплексі дозволить керівництву підприємства підвищити інноваційну активність працівників.

Враховуючи зарубіжну практику преміювання, можна навести такі приклади. На підприємствах США вже тривалий час досить популярними є системи, які отримали назву за прізвищами їх авторів - система Скенлона [5] і система Ракера [6].

Основа першої – це розподіл працівником і компанією зекономлених витрат на заробітну плату, які отримано в результаті підвищення ефективності праці. Заощадження розподіляється відповідно 1 до 3 між фірмою і найманими працівниками. З суми, що призначена для преміювання працівників, 1/5 направляється до резервного фонду, а решта – розподіляється між персоналом (залежно від трудового внеску). Така система має на меті зменшення частини витрат на зарплату з розрахунком на одиницю продукції, випереджаючи темпи росту продуктивності праці відносно зростання заробітної плати і найбільш прийнятна для підприємств, де частка живої праці висока.

Основа другої – це формування преміального фонду залежно від збільшення умовно чистої продукції з розрахунком на один долар заробітної плати. Використання такої системи означає встановлення так званого стандарту Ракера – частки фонду оплати праці в обсязі умовно чистої продукції, яка визначається як середня величина за останні роки.

Величина преміального фонду визначається таким способом: фактичний обсяг умовно чистої продукції множиться на «стандарт Ракера» [7]. З отриманої суми віднімається фактично виплачена працівникам заробітна плата. Сума, що залишилась, розглядається як результат підвищення ефективності виробництва – видається для премій персоналу.

Наведені приклади дають змогу переконатися у тому, що зарубіжний досвід матеріальної мотивації персоналу заслуговують на увагу та широке практичне застосування на вітчизняних підприємствах. Отже, у процесі наукових пошуків вдалося з'ясувати, що метою здійснення оцінки системи стимулювання працівників на підприємстві є аналіз доцільності застосовуваних форм стимулювання та активності запровадженої системи стимулювання. Сам процес управління стимулюванням персоналу на підприємстві має здійснюватися на основі сукупності показників, які якісно й кількісно відображають його рівень.

ВИСНОВКИ

Із перетворенням у ринкових умовах заробітної плати на основний інструмент формування доходів громадян та найефективніший стимул підвищення якості та продуктивності праці, першочергового значення набуває ступінь раціональності системи оплати праці. Ефективна організація оплати праці стає визначальним фактором не лише суспільного, а й зокрема економічного прогресу й відповідно однією з ключових проблем діяльності як держави, так і кожного суб'єкта господарювання. У цьому зв'язку слід знайти найдосконаліші та економічно виправдані форми і системи оплати праці та правильно визначити фактори, що впливають на її раціональність, а також забезпечити правильне нарахування і вчасну виплату заробітної плати найманим працівникам.

Проведення факторного аналізу продуктивності праці, виявило у 2019 р. різке скорочення продуктивності праці, головним фактором став обсяг виробництва. Тому для підвищення продуктивності та результативності праці необхідно: сформувавши стабільний якісний складу персоналу; визначити критерії і показники ефективності праці; організувати постійний облік і контроль результатів діяльності управлінського і виробничого персоналу.

Сучасні системи заробітної плати звертають увагу на підвищення зацікавленості кожного працівника у підвищенні ефективності використання всіх виробничих ресурсів. Зростання заробітної плати повинне залежати від зниження норм витрат праці та матеріалів, підвищення якості продукції, зростання продуктивності праці.

Список використаних джерел

1. Aryee S., Walumbwa F.O., Mondejar R., Chu C.W. Core self-evaluations and employee voice behavior: Test of a dual-motivational pathway. *Journal of Management*. 2017. № 43(3). pp. 946-966.
2. Audenaert M., Decramer A., George B., Verschuere B., Van Waeyenberg T. When employee performance management affects individual innovation in public organizations: The role of consistency and LMX. *The International Journal of Human Resource Management*. 2019. № 30(5). pp. 815-834.
3. Dillard P.K., Zuniga J.A., Holstad M.M. An integrative review of the efficacy of motivational interviewing in HIV management. *Patient education and counseling*. 2017. № 100(4). pp. 636-646.
4. Gilorme T.V., Shachanina Y.K. Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management, *Economics and Society*. 2016. № 5. pp. 672-677.
5. Lazaroiu G. Employee motivation and job performance. *Linguistic and Philosophical Investigations*. 2015. № 14.

pp. 97-102.

6. Sayegh C.S., Huey Jr S.J., Zara E.J., Jhaveri K. Follow-up treatment effects of contingency management and motivational interviewing on substance use: A meta-analysis. *Psychology of Addictive Behaviors*. 2017, № 31(4). pp. 403.

7. Пошивалова О.В. Побудова економетричної моделі ринку тютюнових виробів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 9. С. 17-20.

References

1. Aryee S., Walumbwa F.O., Mondejar R., Chu C.W. Core self-evaluations and employee voice behavior: Test of a dual-motivational pathway. *Journal of Management*. 2017. № 43(3). pp. 946-966.
2. Audenaert M., Decramer A., George B., Verschuere B., Van Waeyenberg T. When employee performance management affects individual innovation in public organizations: The role of consistency and LMX. *The International Journal of Human Resource Management*. 2019. № 30(5). pp. 815-834.
3. Dillard P.K., Zuniga J.A., Holstad M.M. An integrative review of the efficacy of motivational interviewing in HIV management. *Patient education and counseling*. 2017. № 100(4). pp. 636-646.
4. Gilorme T.V., Shachanina Y.K. Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management, *Economics and Society*. 2016. № 5. pp. 672-677.
5. Lazaroiu G. Employee motivation and job performance. *Linguistic and Philosophical Investigations*. 2015. № 14. pp. 97-102.
6. Sayegh C.S., Huey Jr S.J., Zara E.J., Jhaveri K. Follow-up treatment effects of contingency management and motivational interviewing on substance use: A meta-analysis. *Psychology of Addictive Behaviors*. 2017, № 31(4). pp. 403.
7. Poshyvalova O.V. Construction of econometric model of the tobacco market in Ukraine. *Economics. Finances. Law*. 2018. № 9. pp. 17-20. (in Ukrainian)

ВОЙТОВИЧ

Людмила Мирославівна
chyzhl@yahoo.com

УДК 368.01:316.258

к.е.н., доцент, Львівський
національний
університет ім. Івана
Франка

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE INSURANCE SYSTEM

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.2>**VOITOVYCH Lyudmyla Myroslavivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National University after Ivan Franko

Автором запропоновано та проаналізовано функції, які виконує страхова система. Розмежовано поняття страхової системи та системи страхування з метою вироблення єдиного підходу до розуміння страхової системи. Подано коротке і повне визначення дефініції "страхова система". Виокремлено низку особливостей побудови страхової системи, що є характерними ознаками для будь-якого роду систем. Наведено авторський підхід до визначення ознак, які формують економічний зміст страхової системи і зумовлюють її функціональну роль та місце у ринковій економіці.

* * *

Автором предложено и проанализировано функции, которые выполняет страховая система. Разграничены понятия страховой системы и системы страхования с целью выработки единого подхода к пониманию страховой системы. Подано краткое и полное определение дефиниции "страховая система". Выделены ряд особенностей построения страховой системы, что являются характерными признаками для любого рода систем. Приведен авторский подход к определению свойств, формирующих экономическое содержание страховой системы и обуславливают ее функциональную роль и место в рыночной экономике.

* * *

Introduction. A holistic view of the nature and functions of the insurance system and the possibility of its application in economic processes made it possible to analyze general scientific approaches to understanding the insurance system.

The purpose of the paper is to study the main functions of the insurance system and identify the characteristics that shape its content.

Results. The insurance system is a complex form of insurance protection in the country, which includes a set of elements that are internally connected, interact with the external environment, and represent a single whole, the properties of which differ from the properties of individual elements. According to the short definition, we consider the insurance system as a set of elements united by internal and external relations, which are a single whole, and within a certain historical period are in a certain relationship with each other. The full definition of the insurance system emphasizes the essence of this concept, taking into account the main features and functions, so in a broad sense, the definition of the insurance system acquires a detailed form and content, by which we propose to understand a set of insurance and reinsurance companies, insurance and reinsurance pools, insurance associations, companies mutual insurance, branches of non-resident insurers and professional risk and loss assessors, which are a single entity and within a certain historical period are in a certain relationship with each other and with the external environment to promote insurance protection. We propose to highlight the main functions of the insurance system: protective, preventive, analytical, incentive, adaptive, social.

Conclusion. The analysis shows that the insurance system is a risky combination of entities that provide services for insurance protection of property interests of legal entities and individuals to make a profit or achieve socio-economic results.

Ключові слова: страхова система, аналіз, функції, ознаки, елементи

Ключевые слова: страховая система, анализ, функции, признаки, элементы

Keywords: insurance system, analysis, functions, features, elements

ВСТУП

Цілісне уявлення про сутність та функції страхової системи та можливість її застосування в економічних процесах дасть змогу проаналізувати загальнонаукові підходи до розуміння страхової системи. З огляду на значущість страхової системи у соціально-економічному розвитку держави, забезпеченні життєдіяльності людини і притаманних їй специфічних ознак

особливого значення набуває чітке й однозначне функціональне призначення цього поняття для сфери страхування.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних засад страхової системи зробили такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, В. Баранова, Н. Внукова, О. Гаманкова, С. Осадець, В. Позднякова, В. Ручкіна, Н. Ткаченко, Т. Яворська та ін. Проте досі в економічній літературі

відсутня однозначна відповідь стосовно основного функціонального призначення страхової системи, оскільки всі вчені дотримуються власних поглядів відносно її структури, ознак та ролі в економіці України.

МЕТА роботи полягає у дослідженні основних функцій страхової системи та виокремленні характерних ознак, що формують її зміст. Для досягнення поставленої мети, визначено наступні завдання: з'ясувати сутність категорій “страхова система” та “система страхування”, виокремити специфічні ознаки, характерні для страхової системи, запропонувати функції страхової системи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є наукові публікації, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Інтернет та законодавчі й нормативно-правові акти України. Під час проведення дослідження використано системний підхід, методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання стосовно розуміння сутності страхової системи не менш дискусійне, ніж зміст, характерні ознаки і функції самого страхування. У науковій фінансовій літературі помилково є підміна понять “страхова система”, “система страхування”. Саме страхування тлумачать як систему, яка складається з трьох підсистем: комерційне обов'язкове і добровільне страхування, державне загальнообов'язкове соціальне страхування, нагромаджувальне пенсійне страхування [1, с. 9-10].

У монографії “Менеджмент страхування” вітчизняний науковець розглядає основи побудови “ефективної власної національної системи страхування” [2, с. 33], “страхової системи на ринкових засадах” [3, с. 36]. Пояснення цим поняття автор не дає. Н.В. Ткаченко у своїй праці “Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України” використовує поняття “страхова система України”, але не дає жодного пояснення, зазначаючи лише, що “в умовах процесу фінансової глобалізації економічне зростання будь-якої країни неможливе без створення страхової системи, яка ефективно функціонує” [3, с. 115].

Як видно з автореферату “Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції” В.М. Ручкіна не розмежовує терміни “система страхування” та “страхова система”, використовуючи їх одночасно. Розкриваючи сутність системи страхування, пропонує її складові: базовим компонентом системи страхування, на думку дисертанта, є страховий ринок [4, с. 6] і згідно з позицією вченого “страхова система має можливість інтегруватися в наднаціональні страхові системи” [4, с. 7].

В.Г. Баранова у монографії “Фінансовий механізм функціонування страхової системи” пояснює страхову систему як організаційно та юридично оформлену систему економічних відносин, що мають специфічний замкнений характер, з перерозподілу грошових ресурсів з метою надання страхового захисту за ризиками, які визнані суспільством як такі [5, с. 54]. Класифікуючи страхову систему за різними ознаками, зараховує за ознакою принципи організації, підсистему соціального страхування і у подальшому даний ас-

пект аналізує. Такої ж позиції дотримується вчена Л.О. Позднякова і пропонує розглядати страхову систему як динамічну цілісну єдність, яка має визначену структуру, складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, кожний з яких може розглядатися як окрема система, виконує функції перерозподілу грошових потоків з метою страхового захисту та встановлення визначених соціальних стандартів і складається із системи комерційного і системи соціального страхування [6, с. 380].

Система страхування – складна форма організації страхового захисту у країні, яка включає сукупність елементів, що об'єднанні внутрішніми зв'язками, взаємодіють із зовнішнім середовищем і представляють єдине ціле, властивості якого відрізняються від властивостей окремих елементів.

Запропонуємо стисле і повне визначення страхової системи. Коротке акцентуватиме увагу на глибинній сутності цього поняття, на базисі, тобто на страхових компаніях. Відповідно до короткого чи стислого визначення цього поняття, розглядаємо ***страхову систему*** як сукупність елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у певних відносинах між собою.

Повне визначення страхової системи наголошує на сутності цього поняття із врахуванням основних ознак та функцій, тому у широкому розумінні, дефініція ***страхова система*** набуває розгорнутого вигляду та змісту, під якою пропонуємо розуміти *сукупність страхових та перестрахових компаній, страхових та перестрахових пулів, страхових об'єднань, товариств взаємного страхування, філій страховиків-нерезидентів та професійних оцінювачів ризиків і збитків, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страхового захисту, захисту від небезпек і загроз та розвитку економіки, добробуту населення.*

Як і будь-яка інша, страхова система не є звичайною сукупністю окремих елементів. З одного боку, це сполучення взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки, а з іншого, – це поєднання елементів, які мають доволі чіткі відмінності в організації й функціонуванні: ризикові страхові компанії, страхові компанії життя, перестрахові компанії, товариства взаємного страхування.

Виходячи з проведених досліджень, доцільним буде виділити низку особливостей побудови системи, які вважатимемо характерними ознаками для будь-якого роду систем: формування визначених відносин між елементами системи з метою виконання цільових функцій; єдність елементів задля виконання кінцевої мети у межах часового інтервалу; комплекс елементів, компонентів та притаманних їм властивостей, які у поєднанні з ідеєю (ціллю); елементи, частини чи компоненти, організаційно пов'язані між собою; сукупність елементів організована з певною метою і у відношенні до зовнішнього навколишнього середовища; єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин у системі; організаційно впорядкована сукупність доктрин, ідей чи поглядів між елементами, які

завичай обгрунтовують механізм функціонування системи; поєднання багатьох частин, об'єднаних таким чином, щоб створити ланцюг взаємозалежностей.

Сформовані ознаки використовуватимемо у формуванні дефініції страхової системи, оскільки на сьогодні відсутнє єдине визначення цього поняття, яке зустрічалося б у законодавчих чи нормативно-правових актах. Досить незначна увага приділяється сучасними вітчизняними вченими поняттю "страхова система" і часто без розкриття сутності. Натомість в економічній літературі можна часто зустріти визначення таких категорій як страхування, страхова діяльність та страховий ринок.

На нашу думку, у формуванні наукового визначення поняття "страхова система" необхідно оцінювати адекватність законодавчо закріпленого поняття існуючим правовим відносинам і прогнозувати перспективи його розвитку, тобто творити поняття з метою вдосконалення законодавства та формування адресного, дієвого механізму її регулювання. Тому проаналізуємо низку ознак, які притаманні системі загалом, а також ознаки, що характеризують лише страхову систему.

Страховій системі притаманна сукупність ознак, які формують її економічний зміст і зумовлюють функ-

ціональну роль та місце у ринковій економіці. З огляду на зазначене вважаємо за доцільне з'ясувати суть поняття "функція" та дослідити підходи вчених до виокремлення функцій у страховій сфері. Необхідно привернути увагу до того, що угорський економіст Я. Корнаї характеризує економічну систему як "загальну систему функцій" [8, с. 21]. Загалом функція – це дієвість деякого конкретного механізму. Енциклопедичний матеріал подає нам функцію (від лат. function – здійснення, виконання) як прояв якостей об'єкта чи роль, яку виконує цей суб'єкт. Дослідження функцій страхової системи є практично відсутніми у літературі, тому скоріше можна зустріти функції страхування, соціального страхування, комерційного страхування та страхового ринку. Потрібно зауважити, що, вивчивши думки вчених стосовно поділу функцій, а в окремих випадках, їх ототожнення (до прикладу, функцій страхового ринку та страхування), ми схилиємося до думки, що функції як для страхування, так і для страхового ринку та страхової системи повинні бути індивідуальними, що зумовлено специфікою їх функціонування.

Тому пропонуємо виокремити основні функції страхової системи (рис. 1).

Рис. 1. Основні функції страхової системи [розроблено автором]

1. Захисна – компенсація матеріальних збитків страхувальників у разі настання несприятливих подій і забезпечення страхового захисту шляхом розподілу ризиків між учасниками страхових відносин. Взяття страховиком за певну плату на певний строк матеріальної відповідальності перед страхувальником за наслідки від реалізації ризику, передбаченого договором чи чинним законодавством. У разі реалізації ризику (страхової події), страховик відшкодовує страхувальнику збитки за його (страхувальника) вимогою. За умови нереалізованого ризику страхові премії привласнює страховик. Рівень тарифів (страхових премій) прямо залежить від імовірного рівня ризику. Ця функція здійснюється через процес купівлі-продажу страхової послуги.

2. Превентивна – фінансування страховиками превентивних заходів за рахунок частини коштів страхового фонду, який створює страхова компанія, з метою попередження страхового випадку і зменшення страхового ризику. Витрати страховика на попереджувальні заходи доцільні, оскільки дозволяють йому значно зекономити грошові кошти на виплату страхового відшкодування. Розмежовують правову та фінансову превенції. До правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування

застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхового відшкодування. Фінансова превенція полягає в тому, що частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів.

3. Аналітична – збір даних суб'єктами страхової системи з метою дослідження та аналізу зовнішнього середовища; споживачів страхових послуг; внутрішнього середовища страхової системи. Передбачає аналіз усіх можливих альтернативних варіантів рішень і вибір з них найбільш ефективних і найменш ризикованих. У простих випадках опираються на попередній досвід, у складних випадках використовують спеціальні методи аналізу. Передбачають вивчення ринку, споживачів, конкурентів, товарної структури ринку, аналіз внутрішнього середовища.

4. Стимулювальна – полягає у сприянні розвитку системи соціального благополуччя (за умови дефіциту бюджетних коштів), тобто страхова система допомагає державі у соціальному забезпеченні громадян, знижуючи навантаження на витратну частину бюджетів різних рівнів. страхова система має вагомe значення у формуванні ВВП країни. Сприяє поширенню міжнародного співробітництва й перестраховування, інфраструктура якого вимагає співпраці з інозем-

ними страховими компаніями, тобто є одним із результатів і стимуляторів розвитку міжнародного співробітництва. Стимулює до перерозподілу капіталу у національному господарстві країни.

5. Адаптивна – дозволяє проводити активне чи пасивне пристосування суб'єктів страхової системи до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища. Процеси адаптації, що відбуваються протягом історичного розвитку страхової системи, проходять по-різному. Функціонування страхової системи відбувається виходячи з необхідності постійного пристосування до умов зовнішнього середовища. За допомогою цієї функції формуються такі відносини між суб'єктами страхової системи, які пов'язані не із нав'язаними принципами системи, а з характером чи родом діяльності її елементів.

6. Соціальна – полягає у захисті від соціальних ризиків, пов'язаних з життєдіяльністю людей. Такий базовий елемент страхової системи, як страхові компанії, надають допомогу застрахованим за втрати працездатності і настання інвалідності внаслідок нещасних випадків та захворювань. Вони фінансують лікування та реабілітацію потерпілих, компенсують втрачені доходи. У разі смерті застрахованого його близьким виплачуються кошти, які дозволяють не знижувати досягнутий рівень життя. Також соціальна функція може проявлятися через надання страховою системою певної кількості робочих місць, тим самим частково вирішуючи проблему безробіття, яка існує в державі; досягнення певної стабільності існування суспільства.

Проведений аналіз засвідчує, страхова система – це ризикове об'єднання сукупності суб'єктів, які надають послуги страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб задля отримання прибутку чи досягнення соціально-економічних результатів. Послуги страхового захисту (страхові послуги) є специфічним товаром страхових компаній, яким властива споживча та мінова вартість. Споживча вартість ґрунтується на об'єктивній потребі громадян та суб'єктів господарювання у страховому захисті. Мінова вартість відображає витрати суб'єктів страхової системи на надання страхових послуг, згідно з якими встановлюється їх ціна (страховий тариф).

Russel L. Ackoff зазначав, “істотні властивості системи, взятої як ціле, впливають із взаємодії її частин, а не з їх дій взятих окремо” [7]. Таким чином, ознаки страхової системи як цілісності формуються не за рахунок окремих властивостей структурних елементів системи, а під впливом їх взаємодії і взаємозв'язку. Характерними ознаками страхової системи, на нашу думку, є:

– цілісність – полягає в тому, що зміна кожного окремого елемента страхової системи, його зв'язків чи поведінки впливає на інші структурні елементи і веде до зміни страхової системи загалом;

– функціональність характеризує страхову систему як скінченну у функціональних елементах і відношень між ними, виокремлену із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу;

– синергічність показує у страховій системі наявність за допомогою цього ефекту специфічної конкурентної переваги, яка реалізується на рівні кожного суб'єкта системи і виявляється на різних ринках у

придбанні страхового продукту (послуги) унікальних властивостей;

– структурність є властивістю як побудови страхової системи, так і її поведінки – окремі елементи системи зумовлюють певні аспекти їхньої поведінки, а цілісне функціонування страхової системи є результатом взаємодії;

– ієрархічність – означає, що страхова система є компонентом системи вищого порядку, зокрема, економічної системи та фінансової системи (чи є сумісною з цими системами);

– динамічність – страхова система є динамічною системою. Як наслідок, страхова система не піддається точному й детальному прогнозу, а економічні параметри, що формують умови, в яких функціонує та розвивається страхова система, мають ймовірнісний характер;

– впорядкованість, що характерно для будь-якого живого організму та системи загалом, тому що страхова система впорядкована таким чином, щоб сприяти економічному розвитку держави;

– емерджентність страхової системи є результатом виникнення між суб'єктами системи синергетичних зв'язків, які забезпечують збільшення загального ефекту до більших обсягів, ніж сума ефектів окремо взятих незалежних суб'єктів страхової системи;

– закритість, оскільки для входження у неї необхідно одержати відповідні ліцензії на здійснення певних видів страхування, пройти встановлену чинним законодавством реєстрацію та дотриматись відповідних вимог;

– організованість – системний підхід до наповнення страхової системи загалом та окремих суб'єктів всередині системи зокрема;

– адаптивність характеризує страхову систему за її можливістю пристосуватися до умов внутрішнього середовища всередині системи та впливу зовнішнього середовища. Тобто адаптаційні можливості страхової системи характеризує здатність швидко і ефективно ліквідувати чи компенсувати дію несприятливих чинників оточуючого середовища;

– гетерогенність страхової системи вказує на неоднорідність, тобто те, що система складається з різних елементів (деякі з них зачисляються до страхової інфраструктури). У визначенні системи зазначено, що система – це сукупність елементів. Проте система – це не проста сукупність, а певним чином організована сукупність зі своєю структурою, яка забезпечує об'єднання елементів системи таким способом, щоб дане об'єднання мало свою якісну визначеність, цілісність;

– дисипативність вказує на те, що у будь-якій системі формується своя власна структура із поєднанням параметрів “порядку” і “хаосу”. Дисипативність страхової системи передбачає, що для ефективного розвитку страхової системи важливим є не частота і потужність впливів на неї, а форми цього впливу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, визначені ознаки страхової системи вказують на те, що дослідження страхової системи не може бути обмеженим вивченням її функцій, а передбачає цілісний аналіз самої системи через призму тих проблем, що присутні у національній економіці

країни.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є методологічні аспекти дослідження страхової системи. Так, залишається теоретична неопрацьованість питань стосовно розгляду складових елементів страхової системи, визначення місця страхової системи в ієрархії економічних і соціальних систем. Водночас подальші теоретичні дослідження страхової системи та її елементів сприятимуть впорядкуванню існуючих понять та актуалізації нових наукових проблем і розробки нових підходів в методології вивчення страхової діяльності.

Список використаних джерел

1. Шумелда Я.П. *Страховання: навч. посіб.* Київ: Міжнародна агенція "Бізон", 2007. 384 с.
2. Самойловський А.Л. *Менеджмент страхування: монографія.* Київ: Видавничий дім "Корпорація", 2007. 318 с.
3. Ткаченко Н.В. *Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України.* *Фінанси України.* 2007. № 6. С. 115-121.
4. Ручкіна В.М. *Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.01.* Донецьк, 2007. 20 с.
5. Баранова В.Г. *Фінансовий механізм функціонування страхової системи.* Одеса: Видавництво "ВМВ", 2009. 380 с.
6. Позднякова Л.О. *Сутність та зміст страхової системи як соціально-економічної категорії.* *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2016. Серія

Економіка. Випуск 1(47). Т. 2. С. 379-383.

7. Ackoff R.L. *Creating the corporate future (Plan or be planned for).* Moscow: Progress, 1985. 327 p.

8. Корнай Я. *Системная парадигма.* *Вопр. экономики.* 2002. № 4. С. 17-23.

References

1. Shumelda Ya.P. *Insurance.* Kyiv: Bison International Agency, 2007. 384 p. (in Ukrainian)
2. Samoiloivskyi A.L. *Insurance management: monograph.* Kyiv: Corporation Publishing House, 2007. 318 p. (in Ukrainian)
3. Tkachenko N.V. *The influence of foreign capital on the development of the insurance system of Ukraine.* *Finances of Ukraine.* 2007. № 6. pp. 115-121. (in Ukrainian)
4. Ruchkina V.M. *Insurance system in transition economies: structure, mechanism of functioning, tendencies: abstract ...* PhD in Economics: 08.00.01. Donetsk, 2007. 20 p. (in Ukrainian)
5. Baranova V.H. *Financial mechanism of the insurance system functioning.* Odesa: "VMV", 2009. 380 p. (in Ukrainian)
6. Pozdniakova L.O. *The essence and content of the insurance system as a socio-economic category.* *Scientific Bulletin of Uzhhorod University.* 2016. Economics series. Issue 1(47). Vol. 2. pp. 379-383. (in Ukrainian)
7. Ackoff R.L. *Creating the corporate future (Plan or be planned for).* Moscow: Progress, 1985. 327 p.
8. Kornay Ya. *System paradigm.* *Economic issues.* 2002. № 4. pp. 17-23. (in Russian)

ПЕРИТ

Ірина Олегівна
iperyt.mriya@i.ua

УДК 334.012;334.722; 330.341; 330.354

БРИЧ

Василь Ярославович
v.brych@tneu.edu.uaАНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ
ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ВІД
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІANALYSIS OF THE STRUCTURE AND
DYNAMICS OF HOUSEHOLD INCOME
FROM ENTREPRENEURIAL ACTIVITYDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.3>магістр, м.н.с.,
Західноукраїнський
національний університет
(колишній Тернопільський
національний економічний
університет)д.е.н., професор,
Західноукраїнський національний
університет (колишній
Тернопільський національний
економічний університет),
Навчально-науковий інститут
інноваційних освітніх технологій*PERYT Iryna Olehivna – master, Junior Researcher, West Ukrainian National University (former Ternopil National Economic University)**BRYCH Vasyl Yaroslavovych – Doctor of Economics, Professor, West Ukrainian National University (former Ternopil National Economic University), Education and Research Institute of Innovative Educational Technologies*

У статті досліджено склад та динаміку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів, у т.ч. за показниками величини населеного пункту, за регіонами та геолокацією. Інструментами кореляційно-регресійного аналізу визначено фактори впливу зовнішнього середовища на показники доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, побудовано матрицю коефіцієнтів кореляційної моделі та отримано регресійні моделі. За результатами проведеного дослідження визначено основні тенденції коливання доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, сформовано та обгрунтовано авторське бачення сутності отриманих показників.

* * *

В статье исследовано состав и динамику доходов домохозяйств от предпринимательской деятельности в структуре денежных доходов и совокупных ресурсов, в т.ч. по показателям величины населенного пункта, по регионам и геолокации. Инструментами корреляционно-регрессионного анализа определены факторы влияния внешней среды на показатели доходов домохозяйств от предпринимательской деятельности, построено матрицу коэффициентов корреляционной модели и получены регрессионные модели. По результатам проведенного исследования определены основные тенденции колебания доходов домохозяйств от предпринимательской деятельности, сформировано и обосновано авторское видение сущности полученных показателей.

* * *

Introduction. In conditions of modern economy, one of the indicators of economic development and the presence of positive environment for private business development is the household income level from entrepreneurship. But the instability of political and economic events in recent years has had a significant impact on private entrepreneurs activity. So the studying the structure and dynamics of household income from entrepreneurial activity today is an important area of research.

The purpose of the research is to analyze and establish the main trends in the development of household income from entrepreneurial activity in the structure of cash income and total resources.

Research methods. The methodological basis of the work is the conclusions and generalizations of economic science and scientific works on the subject of research the structure and dynamics of household income from entrepreneurial activity. The research uses logical, comparative and complex approaches, as well as methods of observation, comparison, graphical and complex analysis.

Results. The paper studies the composition and dynamics of household income from the sale of entrepreneurial skills implementation in the structure of cash income and total resources, which shows almost doubled household income from entrepreneurial activity in the sampling period, as well as a significant increase in household income from agricultural products sales and property income. Based on research of household income in the structure of cash income and total resources by geolocation, it was found that the highest level of household income from entrepreneurship activity is reached in large and small towns, and household income from agricultural products sales and household income from property - in villages. According to results of the analysis of household incomes from entrepreneurial skills implementation, depending on the region, it was found that the highest level was reached by the regions of western and central Ukraine, and Kyiv. Based on the tools of correlation and regression analysis, it was determined the main factors of environmental influences on household income from entrepreneurial activity, which are the fluctuations in the inflation index and gross domestic product (GDP).

Conclusion. Thus, the tendency to reduce of some income categories from entrepreneurial skills implementation, particularly in terms of income from agricultural products sales in rural households, which are the most sensitive to economic fluctuations, requires a comprehensive review and improvement of business conditions for small businesses at the national level.

The scientific value of study is to determine the main trends in household income from entrepreneurship activity, which will allow to get quality information on the private business development level, to use it to predict the future development of small business and in developing normative acts on state regulation of entrepreneurship.

Ключові слова: домогосподарство, підприємницька діяльність, підприємницька діяльність домогосподарств, дохід, доходи від підприємницької діяльності, доходи від підприємницької діяльності домогосподарств, бізнес

Ключевые слова: домохозяйство, предпринимательская деятельность, предпринимательская деятельность домохозяйств, доход, доходы от предпринимательской деятельности, доходы от предпринимательской деятельности домохозяйств, бизнес

Keywords: household, entrepreneurial activity, entrepreneurial activity of households, income, income from entrepreneurial activity, income from entrepreneurial activity of households, business

ВСТУП

Доходи домогосподарств від підприємницької діяльності є одним із основних індикаторів показників прибутковості та успішності власної справи приватних підприємств. З іншого боку, дана категорія доходу на пряму впливає на рівень розвитку вітчизняної економіки та суспільства загалом. Однак політичні та суспільні тренди останніх років характеризувалися нестабільністю та спричинили значний вплив на діяльність суб'єктів господарювання і на розвиток економіки загалом. Зокрема, варто згадати укладання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, податкові зміни, початок бойових дій у східних регіонах України, обмеження співпраці із Росією тощо. Саме тому дослідження структури та динаміки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності сьогодні є актуальним напрямком дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

В умовах сучасної економіки проведено безліч наукових досліджень стосовно вивчення структури та динаміки показників доходів домогосподарств від підприємницької діяльності. Зокрема, на нашу думку, найбільш вагомими напрацюваннями цього напрямку дослідження є праці таких сучасних науковців як І. Дворник, А. Заїка, Т. Кізіма, І. Козлова, Л. Лілич, С. Мосценець, С. Потьомкін, А. Семенченко тощо [1–6]. Проте тематика цього дослідження є динамічною, що зумовлює необхідність актуалізації інформації у періодах вибірки.

МЕТА РОБОТИ

Оскільки рівень розвитку приватного бізнесу домогосподарств є як показником наявності сприятливого економічного середовища для ведення власної справи, так і впливає на рівень вітчизняного економічного розвитку, то у нашому дослідженні поставлено за мету проведення горизонтального, вертикального, кореляційно-регресійного аналізу та встановлення основних трендів структури і величини доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів, у т.ч. за величиною населеного пункту, регіонами та геолокацією.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу роботи становлять висновки й узагальнення економічної науки та наукові праці з дослідження структури та динаміки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності. У роботі застосовано логічний, порівняльний та комплексний підходи, а також методи спостереження, порівняння, графічного та комплексного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливості сучасної економіки показують, що рівень розвитку підприємницької діяльності домогосподарств є одним із основних індикаторів економіч-

ної стабільності держави, адже великі підприємства не в змозі задовольнити потреби усіх без винятку груп споживачів. Великий бізнес в основному працює на уніфікованого покупця, а приватні підприємці малого та мікробізнесу продають продукцію та послуги, виробництво яких є не вигідним для великих гравців ринку. До того ж підприємницька діяльність «...визначає рушійні сили і характер розвитку системи, що складає структурно-змістовне наповнення категорії «рівень життя населення»... Саме необхідність реалізації тієї або іншої потреби спонукає індивіда до активних дій, спілкування, виробничої, творчої або підприємницької діяльності [7, с. 349]. Тобто рівень розвитку підприємницької діяльності домогосподарств, незалежно від напрямку діяльності чи форми власності, на пряму показує рівень добробуту громадян.

Також варто зауважити, що більшість досліджень підприємницької діяльності домогосподарств аналізують їх виключно як фізичних осіб підприємців, самозайнятих осіб чи власників надомного незареєстрованого бізнесу. Однак за результатами раніше проведених нами наукових пошуків, ми дійшли висновку та акцентуємо увагу на тому, що підприємницька діяльність домогосподарств включає також трактування домогосподарства як власника бізнесу макромасштабу, як власника середнього бізнесу, як власника мікробізнесу [8, с. 70] Тобто домогосподарства здійснюють пряму або опосередковану участь в управлінні юридичними організаціями, які є їх власністю та отримують доходи від діяльності.

Однак дані Державного комітету статистики з досліджень підприємницьких доходів домогосподарств містять виключно інформацію про діяльність приватних підприємців, самозайнятих осіб, доходи від продажу сільськогосподарської продукції та доходи від власності, а динаміка дохідності юридичних осіб аналізується окремо, до того ж аналітичне наповнення цих показників суттєво різняться.

Тому, якщо говорити про домогосподарства як про індивіда чи угруповання індивідів, які здійснюють незареєстровану або зареєстровану як ФОП діяльність, то варто детальніше проаналізувати структуру і динаміку таких категорій доходів домогосподарств як: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності, доходи від продажу сільськогосподарської продукції та доходи від власності (дивіденди від акцій, здачі активів у найм тощо). Для аналізу обрано період 2014–2018 рр., адже на момент проведення дослідження на офіційному ресурсі Державної служби статистики були відсутні окремі дані за 2019 р.

Так, для цілісної та чіткої картини проведемо горизонтальний та вертикальний аналіз даних Державної служби статистики щодо динаміки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності [9–11].

Дослідивши сукупні ресурси домогосподарств у 2014–2018 рр., бачимо, що лівову частку у їх струк-

турі займають доходи від оплати праці, які характеризуються зростаючою тенденцією, а їх найвищий показник зафіксовано у 2018 р. на рівні 54,5 %, у т.ч. у міських домогосподарств – 60,2 %, у сільських – 41,6 %. Значну частку у структурі сукупних ресурсів домогосподарств займають доходи від пенсій, стипендій, допомоги та субсидій, надані готівкою. Їх найвищий зафіксовано у 2014 р. у міських домогосподарств на рівні 26,1 %, у сільських – 28,5 %. Проте у наступних роках бачимо спадну тенденцію цього показника: у 2018 р. – зниження до 19,9 % у міських домогосподарств та до 20,8 % у сільських домогосподарств.

Досить чітко можна прослідкувати динаміку зростання доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі сукупних ресурсів: у міських домогосподарств – показник зріс із 5,3 % у 2014 р. до 6,4 % у 2018 р., у сільських – у 2014-2017 рр. бачимо спадну тенденцію із 5,1 % до 3,5 %, проте у 2018 р. показник зріс до позначки 5,1 %.

Серед сільських домогосподарств значну вагу мають також доходи від продажу с/г продукції та грошова допомога від родичів і інші грошові доходи. Так, доходи від продажу с/г продукції сільських домогосподарств у структурі сукупних ресурсів становили 9,5 % у 2015 р., а у 2018 р. знизилися до 7,2 %. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель знизилася з 11,1 % у 2014 р. до 9,6 % у 2018 р.

Натомість розмір грошової допомоги від родичів та інших грошових доходів у структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств характеризувався позитивним трендом – показник зріс із 7,8 % у 2014 р. до 9,6 % у 2018 р. З іншого боку, у міських домогосподарств доходи від продажу с/г продукції у структурі сукупних ресурсів у 2014-2018 рр. коливалися на рівні 0,4%, грошова допомога від родичів та інших грошових надходжень – 7,6-6%, а вартість спожитої продукції, отриманої із особистого підсобного господарства та від самозаготівель – 1,5%.

Розглянемо детальніше структуру і динаміку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності, доходи від продажу сільськогосподарської продукції та доходи від власності (рис. 1-4). Так, ланцюговий темп приросту доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі сукупних ресурсів у 2014-2018 рр. в середньому становив 5,32 % та вдвічі перевищував показник ланцюгового приросту доходів від оплати праці. Базисний темп приросту доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі сукупних ресурсів у 2014-2018 рр. в середньому становив 1,44 %, що менше показника приросту доходів від оплати праці.

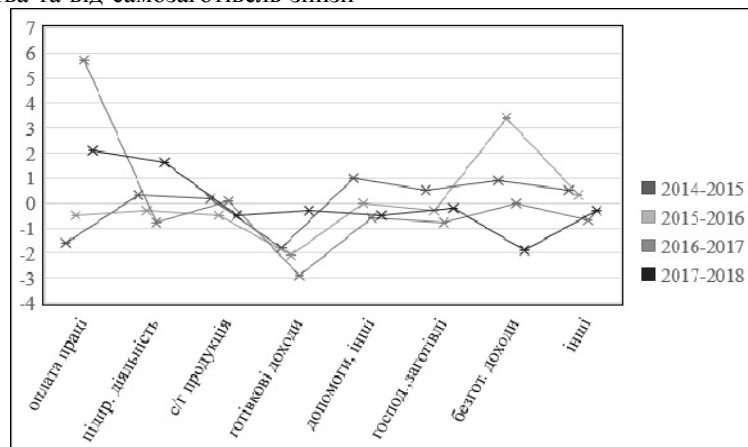

Рис. 1. Ланцюговий абсолютний приріст сукупних ресурсів домогосподарств, % [розроблено автором]

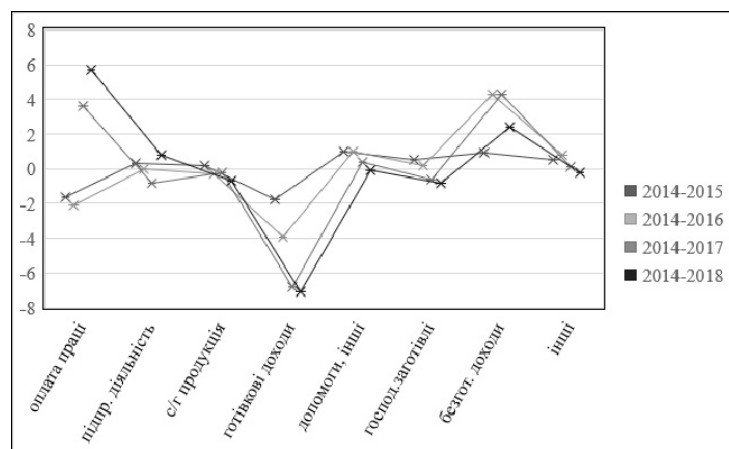

Рис. 2. Базисний абсолютний приріст сукупних ресурсів домогосподарств, % [розроблено автором]

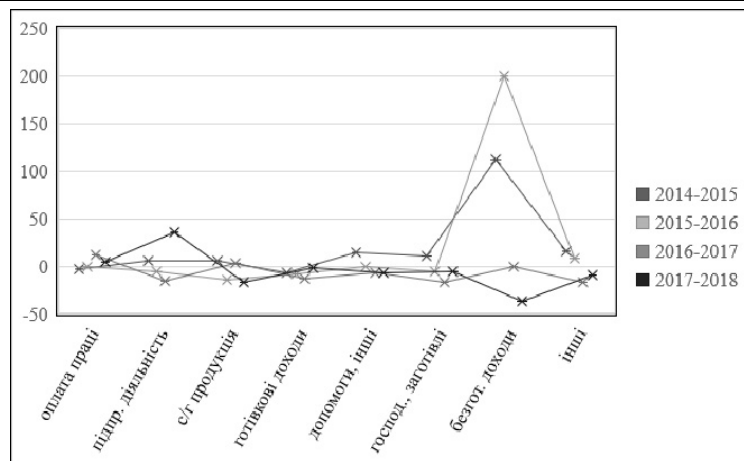

Рис. 3. Ланцюговий темп приросту сукупних ресурсів домогосподарств, % [розроблено автором]

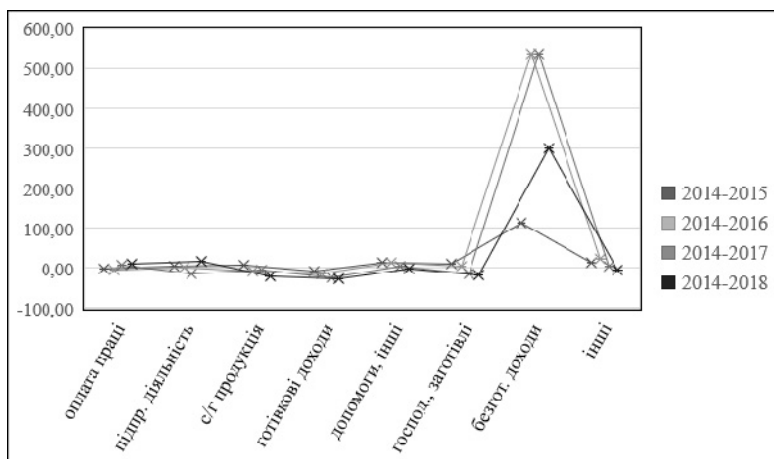

Рис. 4. Базисний темп приросту сукупних ресурсів домогосподарств, % [розроблено автором]

Доходи домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів в середньому на одне домогосподарство у 2018 р. становили 592,77 грн., що майже вдвічі більше ніж у 2014 р. (238,5 грн). У 2018 р. ланцюговий та базисний абсолютний приріст становили 227,5 % та 354,27 % відповідно, абсолютний темп приросту ланцюговий та базисний – 62,26 % та 148,54 % відповідно (рис. 5), що свідчить про покращення економічних умов для розвитку бізнесу.

Доходи домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів в середньому на одне домогосподарство найвищого рівня досягли у 2018 р. – 248,4 грн., що на 100 грн. більше, ніж у 2014 р. Найвищий показник ланцюго-

вого та базисного абсолютного приросту становив 29,34 % у 2015 р. та 99,56 % у 2018 р. відповідно, а найбільший ланцюговий і базисний темп приросту – 19,71 % у 2015 р. та 66,89 % у 2018 р. (рис. 6).

Доходи домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здачі активів у найм тощо) у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів в середньому на одне домогосподарство найвищого рівня досягли у 2018 р. – 130,3 грн., що на 85,89 грн. більше, ніж у 2014 р. Найвищий показник ланцюгового та базисного абсолютного приросту становив 31,03 % у 2016 р. та 85,89 % у 2018 р., а найбільший ланцюговий і базисний темпи приросту бачимо на рівні 52,69 % у 2016 р. та 193,4 % у 2018 р. відповідно (рис. 7).

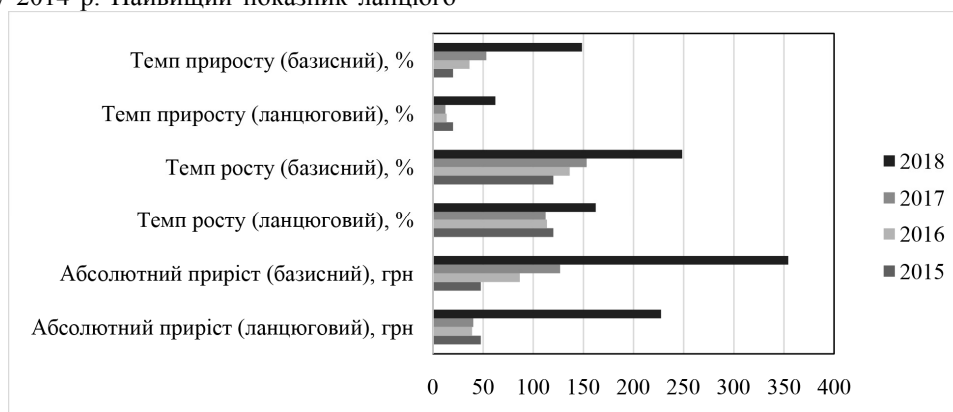

Рис. 5. Показники доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів у середньому на одне домогосподарство (грн.) [розроблено автором]

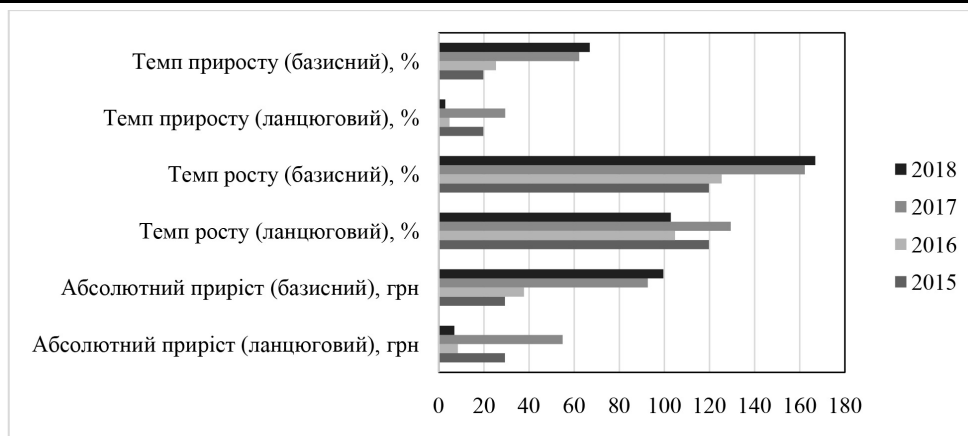

Рис. 6. Показники доходів домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів, в середньому на домогосподарство (грн.) [розроблено автором]

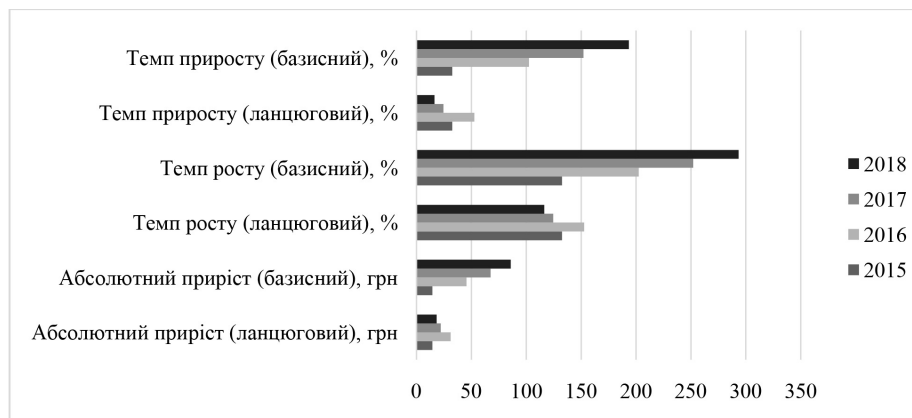

Рис. 7. Показники доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здачі активів у найм тощо) в структурі грошових доходів і сукупних ресурсів, в середньому на домогосподарство (грн.) [розроблено автором]

Аналізуючи місце доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, доходів від продажу с/г продукції та від власності (дивіденди від акцій, здачі активів у найм тощо) окремо у структурі сукупних ресурсів та в структурі грошових доходів, можемо сказати, що:

1. У структурі сукупних ресурсів: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності на одне домогосподарство за місяць займають основну частину доходів домогосподарств від реалізації підприємницького хисту, зокрема у великих містах найвищі показники зафіксовано у 2015 р. на рівні 6,2 % та у 2018 р. – на рівні 5,9 %, у малих містах: у 2018 р. – 7,3%, у селах: у 2018 р. – 5,1 %; доходи від продажу с/г продукції у структурі сукупних ресурсів у великих та малих містах коливалися на рівні 0,1 % та 0,9-1,3 % відповідно, а у селах показник знизився із 9,2 % до 7,2 %; дивіденди від акцій, від здачі у найм та інші доходи від власності в структурі грошових доходів у великих та малих містах перебували на позначці 0,2 % та 0,5 % відповідно, а у селах – 2,3–3,7 %.

2. У структурі грошових доходів: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності на одне домогосподарство за місяць також становлять ліву частку доходів домогосподарств від реалізації підприємницького хисту, зокрема у великих містах найвищі показники зафіксовано у 2015 р. на рівні 6,6 %, у малих містах: у 2018 р. – 8,1%, у селах: у 2018 р. – 6,0 %; доходи від продажу с/г продукції у структурі

грошових доходів у великих та малих містах перебували на рівні 0,1% та 1-1,5% відповідно, а у селах показник знизився із 10,8 % до 8,6 %; дивіденди від акцій, від здачі у найм та інші доходи від власності у структурі грошових доходів у великих та малих містах перебували на позначці 0,1 % та 0,6 % відповідно, а у селах показник збільшився з 2,7 % до 4,4 %.

Проаналізуємо динаміку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності за геолокацією бізнесу:

1. Найвищі доходи домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів в середньому на одне домогосподарство за геолокацією бачимо у 2018 р.: у великих містах – 625,48 грн., у малих містах – 674,92 грн., у селах – 482,81 грн.; ланцюговий абсолютний приріст: у великих містах – 249,08 грн., у малих містах – 227,35 грн., у селах – 221,23 грн.; базисний абсолютний приріст: у великих містах – 356,93 грн., у малих містах – 465,75 грн., у селах – 256,87 грн.; ланцюговий темп росту: у великих містах – 166,17 %, у малих містах – 157,75 % (2017 р.), у селах – 171,46 %; базисний темп росту: у великих містах – 232,91 %, у малих містах – 322,67 %, у селах – 213,69 %; ланцюговий темп приросту: у великих містах – 66,17 %, у малих містах – 57,75 % (2017 р.), у селах – 71,46 %; базисний темп приросту: у великих містах – 132,91 %, у малих містах – 222,67 %, у селах – 113,69 %.

2. Найвищі показники доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів і

сукупних ресурсів у середньому на одне домогосподарство у розрізі геолокації зафіксовано: у великих містах: у 2015 р. – 4,56 грн, у малих містах: у 2018 р. – 88,13 грн, у селах: у 2018 р. – 684,22 грн.; ланцюговий абсолютний приріст: у великих містах: у 2015 р. – 1,7 грн, у малих містах: у 2016 р. – 23,73 грн, у селах: у 2017 р. – 156,05 грн.; базисний абсолютний приріст: у великих містах: у 2015 р. – 1,7 грн., у малих містах: у 2018 р. – 45,52 грн, у селах: у 2018 р. – 273,71 грн.; ланцюговий темп росту: у великих містах: у 2015 р. – 159,44 %, у малих містах: у 2016 р. – 149,12 %, у селах: у 2017 р. – 130,8 %; базисний темп росту: у великих містах: у 2015 р. – 159,44 %, у малих містах: у 2018 р. – 206,83 %, у селах: у 2018 р. – 166,68 %; ланцюговий темп приросту: у великих містах: у 2015 р. – 59,44%, у малих містах: у 2016 р. – 49,12%, у селах: у 2017 р. – 30,8 %; базисний темп приросту: у великих містах у 2015 р. – 59,44 %, у малих містах: у 2018 р. – 106,83 %, у селах: у 2018 р. – 66,68 %.

3. Найвищі показники доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здачі активів у найм тощо) у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів в середньому на одне домогосподарство у розрізі геолокації зафіксовано: у великих містах: у 2014 р. – 13,77 грн., в малих містах: у 2018 р. – 47,74 грн, у селах: у 2018 р. – 352,55 грн.; ланцюговий абсолютний приріст: у великих містах: у 2014-2018 рр. від'ємний, у малих містах: у 2017 р. – 9,76 грн, у селах: у 2016 р. – 94,13 грн.; базисний абсолютний приріст: у великих містах у 2014–2018 рр. від'ємний, у малих містах: у 2018 р. – 27,63 грн, у селах: у 2018 р. – 251,6 грн.; ланцюговий темп росту: у великих містах: у 2015 р. – 77,63 %, у малих містах: у 2017 р. – 131,15 %, у селах у 2016 р. – 164,73 %; базисний темп росту: у великих містах: у 2015 р. – 77,63 %, у малих містах: у 2018 р. – 237,39 %, у селах: у 2018 р. – 349,23 %; ланцюговий темп приросту: у великих містах: у 2014-2018 рр. від'ємний, у малих містах: у 2016 р. – 49,12%, у селах: у 2016 р. – 64,73%; базисний темп приросту: у великих містах у 2014-2018 рр. від'ємний, у малих містах: у 2018 р. – 137,39%, у селах у 2018 р. – 249,23 %.

Якщо ж порівняти досліджену нами динаміку доходів домогосподарств за геолокацією у 2014-2018 рр. із попередніми періодами, бачимо, що кілька років поспіль до 2014 р. спостерігалася чітко виражена спадна тенденція [12, с. 217], проте з 2014 р. динаміка показує суттєвий позитивний приріст.

Проведемо аналіз динаміки доходів домогосподарств від підприємницької діяльності за регіонами:

1. Найвищий показник доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів зафіксовано у Закарпатській області – 1466,57 грн. у 2014 р. із зростаючою динамікою до 3577,14 грн. у 2018 р. (абсолютний базисний приріст 2110,57 грн, базисний темп приросту – 143,91%), а найнижчий у Житомирській області – показник зменшився з 138,8 грн у 2014 р. до 11,93 грн. у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – -126,87 грн., базисний темп приросту – -91,40 %). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів у середньому на місяць на одне домогоспо-

дарство бачимо у Тернопільській, Чернігівській, Вінницькій, Донецькій, Запорізькій областях та м. Києві (від 771 грн. до 530 грн.), а найнижчий – у Житомирській і Харківській областях (-126,87 грн., та -47,3 грн. відповідно). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Луганській і Рівненській областях (547,9 % та 544,2 % відповідно), найнижчий – у Житомирській і Харківській областях (-91,4 % та -23,0 % відповідно).

2. Найбільший показник доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі грошових доходів бачимо у Закарпатській області – 28,5 % у 2014 р. та 38,2 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 2,7 %, базисний темп приросту – 9,47%), а найнижчий у Житомирській області – показник знизився з 3,7% у 2014 р. до 0,1% у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив – -3,6 %, базисний темп приросту – -97,3 %). Найвищий базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів у середньому на місяць на одне домогосподарство зафіксовано у Тернопільській, Чернігівській, Донецькій, Запорізькій областях (у діапазоні 5,0 % – 5,9 %), а найнижчий – у Житомирській, Чернівецькій та Херсонській областях (від -4,4 % до -3,2 %). Найбільший базисний темп приросту зафіксовано у Донецькій, Запорізькій та Чернігівській областях (від 155,3 % до 164,5 %), найнижчий – у Житомирській і Харківській областях (-97,3 % та -60,4 % відповідно).

3. Найвищий показник доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі сукупних ресурсів зафіксовано у Закарпатській області – показник зріс з 25,1 % у 2014 р. до 27,9 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 2,8 %, базисний темп приросту – 11,16 %), а найнижчий у Житомирській області – показник зменшився з 3,4 % у 2014 р. до 0,1 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив – -3,3 %, базисний темп приросту – -97,06 %). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у структурі сукупних ресурсів в середньому на місяць на одне домогосподарство бачимо у Чернігівській, Тернопільській та Запорізькій областях (5,0 % – 4,7 % відповідно), а найнижчий – у Житомирській і Чернівецькій областях (-4,3 % та -3,9 % відповідно). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Луганській та Рівненській областях (200,0 %), найнижчий – у Житомирській області (-97,06 %).

Проведемо аналіз динаміки доходів домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції за регіонами:

1. Найбільший показник доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів бачимо у Волинській області – 178,8 грн. у 2014 р. із зростаючою динамікою до 531,88 грн. у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 353,08 грн, базисний темп приросту – 197,47 %), а найнижчий – у Дніпропетровській області – показник зменшився з 84,7 грн. у 2014 р. до 80,98 грн. у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив -3,72 грн, базисний темп приросту – -4,39%). Найвищий базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів та

сукупних ресурсів в середньому на місяць на одне домогосподарство спостерігаємо у Тернопільській області (404,48 грн.), а найнижчий – у Черкаській області (-5,64 грн.), а також у Дніпропетровській і Запорізькій областях (-3,72 грн. та -1,96 грн. відповідно). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Тернопільській області (435,25%), найнижчий – у Дніпропетровській і Черкаській областях (-4,39 % та -2,46 % відповідно).

2. Найвищий показник доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів спостерігаємо у Волинській області – 4,7 % у 2014 р., та 6,2 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 1,5 %, базисний темп приросту – 31,91 %), а найнижчий у Дніпропетровській області – показник знизився з 2,1 % у 2014 р. до 0,9 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – -1,2 %, базисний темп приросту – -57,14 %). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі грошових доходів у середньому на місяць на одне домогосподарство бачимо у Тернопільській області (3,1 %), а найнижчий – у Черкаській, Вінницькій та Запорізькій областях (від -3,3 % до -3,0 %). Найбільший базисний темп приросту бачимо у Тернопільській області (124,0 %), найнижчий – у Дніпропетровській, Запорізькій і Черкаській областях (понад –50 %).

3. Найбільший показник доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі сукупних ресурсів зафіксовано у Луганській області – показник знизився з 6,3 % у 2014 р. до 5,7 % у 2018 р. проте залишився найвищим на території України (абсолютний базисний приріст становив -0,6 %, базисний темп приросту – -9,52 %), а найнижчий у Дніпропетровській області – показник зменшився з 2,0 % у 2014 р. до 0,8 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив -1,2 %, базисний темп приросту – -60,0 %). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у структурі сукупних ресурсів у середньому на місяць на одне домогосподарство бачимо у Тернопільській області (2,5 %), а найнижчий – у Черкаській області (-3,0 %). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Тернопільській області (113,64 %), найнижчий – у Дніпропетровській, Черкаській та Запорізькій областях (-60,0 % – -50,0 %).

Проаналізуємо доходи домогосподарств від власності за регіонами:

1. Найвищий показник доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здача активів у найм тощо) у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів зафіксовано у Кіровоградській області – 113,82 грн. у 2014 р. із зростаючою динамікою до 347,33 грн. у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 233,51 грн, базисний темп приросту – 205,16%), а найнижчий – у Рівненській області – 3,12 грн. у 2014 р. зі зниженням до нуля у 2018 р. (абсолютний базисний приріст в -3,12 грн., базисний темп приросту – -100,0%). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здача активів у найм тощо) у структурі грошових доходів та сукупних ресурсів у середньому на місяць на одне домогосподарство зафіксовано у Тернопільській об-

ласті (257,13 грн.), а найнижчий – у Рівненській області (-3,12 грн.), а також у Закарпатській області та м. Київ (7,32 грн. та 7,03 грн. відповідно). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Донецькій області (697,6%), найнижчий – у Рівненській області (-100,0%).

2. Найбільший показник доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здача активів у найм тощо) у структурі грошових доходів бачимо у Хмельницькій області – 2,0% у 2014 р., а у 2018 р. показник зріс до 3,5% у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 1,5%, базисний темп приросту – 75,0 %), а найнижчий у Рівненській області – показник знизився з 0,1 % у 2014 р. до нуля у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив – -0,1%, базисний темп приросту – -100,0%). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здача активів у найм тощо) у структурі грошових доходів у середньому на місяць на одне домогосподарство спостерігаємо у Тернопільській області – 2,2 %, а найнижчий – у Запорізькій області (-1,3 %). Найвищий базисний темп приросту зафіксовано у Донецькій області (250,0 %), найнижчий – у Запорізькій області (-39,39 %).

3. Найвищий показник доходів домогосподарств від власності (дивіденди від акцій, здача активів у найм тощо) у структурі сукупних ресурсів бачимо у Кіровоградській області – показник зріс з 3,0 % у 2014 р. до 3,9 % у 2018 р. (абсолютний базисний приріст – 0,9 %, базисний темп приросту – 30,0 %), а найнижчий у Рівненській області – показник знизився з 0,1% у 2014 р. до нуля у 2018 р. (абсолютний базисний приріст становив – -0,1%, базисний темп приросту – -100,0%). Найбільший базисний абсолютний приріст доходів домогосподарств від власності у сукупних ресурсів у середньому на місяць на одне домогосподарство зафіксовано у Тернопільській області (1,9 %), а найнижчий – у Запорізькій області (-1,2 %). Найвищий базисний темп приросту спостерігаємо у Донецькій області (200,0 %), найнижчий – у Рівненській області (-100,0 %).

Для того щоб об'єктивно проаналізувати динаміку зміни доходів домогосподарств від підприємницької діяльності оцінимо ступінь впливу індексу інфляції, ВВП та індексу девальвації гривні (рис. 8) на величину доходів домогосподарств від підприємницької діяльності у 2014-2018 рр. У табл. 1 побудуємо матрицю кореляційних коефіцієнтів.

Провівши аналіз отриманих коефіцієнтів кореляції, бачимо, що на динаміку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності найбільший ступінь впливу мав рівень ВВП, значення якого дорівнює 0,9309193 та значно перевищує за модулем 0,85. Також варто звернути увагу на високий мультиколінійний зв'язок між такими факторами, як індекс девальвації гривні та ВВП. Тому для подальшого регресійного аналізу обрано фактори індексу інфляції та ВВП. Отже, величина коефіцієнта множинної кореляції $R=0,9326941$ показує якість отриманої моделі. Значення R-квадрату показує, що на 87 % на динаміку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності вплинули обрані нами фактори, а 13 % становлять фактори, які залишилися поза аналізом.

Значення показника значущості F свідчить про достовірність оцінювання. Отримано модель:

$$Y = -163,08518 + 0,7759864 * II + 0,172363 * ВВП.$$

Результат регресійного аналізу показує, що за збільшення індексу інфляції на 100 од. доходи домогосподарств від підприємницької діяльності знизяться на 77,6 од., а за збільшення ВВП на 100 од. – зростуть на

17,2 од.

Оцінимо ступінь впливу індексу інфляції, ВВП і індексу девальвації гривні (рис. 8) на величину доходів домогосподарств від продажу с/г продукції у 2014–2018 рр. У табл. 2 побудуємо матрицю кореляційних коефіцієнтів.

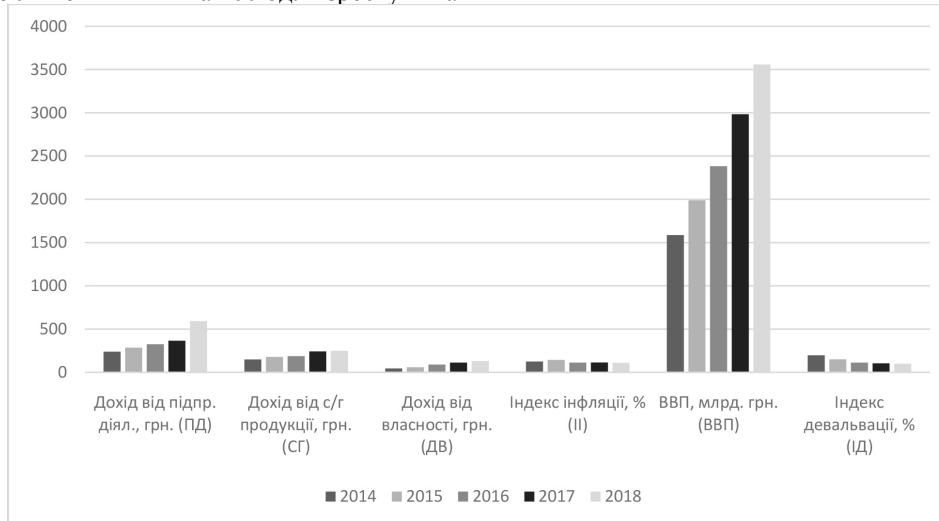

Рис. 8. Порівняння динаміки вихідних даних для кореляційно-регресійного аналізу впливу зовнішніх факторів на доходи домогосподарств від підприємницької діяльності, від продажу с/г продукції, від власності [розроблено автором]

Таблиця 1

Матриця коефіцієнтів кореляційної моделі впливу зовнішніх факторів на доходи домогосподарств від підприємницької діяльності у 2014–2018 рр. [розроблено автором]

	ПД	ІІ	ВВП	ІД
ПД	1			
ІІ	-0,586952	1		
ВВП	0,9309193	-0,67603	1	
ІД	-0,721336	0,617597	-0,88521	1

Таблиця 2

Матриця коефіцієнтів кореляційної моделі впливу зовнішніх факторів на доходи домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції у 2014–2018 рр. [розроблено автором]

	СГ	ІІ	ВВП	ІД
СГ	1			
ІІ	-0,59739	1		
ВВП	0,972511	-0,67603	1	
ІД	-0,87754	0,617597	-0,88521	1

Аналізуючи отримані коефіцієнти кореляції, бачимо, що на динаміку доходів домогосподарств від продажу с/г продукції найвищий вплив мав рівень ВВП, що дорівнює 0,972511 та значно перевищує модульне значення 0,85. Також бачимо високий мультиколінійний зв'язок між індексом девальвації гривні та ВВП, тому для подальшого регресійного аналізу обрано фактори індексу інфляції та ВВП. Отже, величина коефіцієнта множинної кореляції $R=0,975921$ показує якість отриманої моделі. Значення R -квадрату говорить, що на 95,2 % на динаміку доходів домогосподарств від продажу с/г продукції вплинули обрані фактори, а 4,8 % становлять фактори, які залишилися поза аналізом. Значення показника значущості F свідчить про досто-

вірність оцінювання. Отримано модель:

$$Y = 16,43 + 0,342528 * II + 0,057154 * ВВП.$$

Результат регресійного аналізу показує, що за збільшення індексу інфляції на 100 од. доходи домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції знизяться на 34,3 од., а за збільшення ВВП на 100 од. – зростуть на 5,7 од.

Оцінимо ступінь впливу індексу інфляції, ВВП та індексу девальвації гривні (рис. 8) на величину доходів домогосподарств від власності (дивіденди, акції, здачі активів у найм тощо) у 2014–2018 рр. У табл. 3 побудуємо матрицю кореляційних коефіцієнтів.

Таблиця 3

Матриця коефіцієнтів кореляційної моделі впливу зовнішніх факторів на доходи домогосподарств від власності у 2014-2018 рр. [розроблено автором]

	ДВ	П	ВВП	ІД
ДВ	1			
П	-0,75111	1		
ВВП	0,987772	-0,67603	1	
ІД	-0,92576	0,617597	-0,88521	1

Провівши аналіз отриманих коефіцієнтів кореляції бачимо, що на динаміку доходів домогосподарств від власності (дивіденди, акції, здачі активів у найм тощо) найбільший ступінь впливу мав рівень ВВП, значення якого дорівнює 0,987772, що перевищує модуль 0,85. Також варто звернути увагу на мультиколінійний зв'язок між факторами: індекс девальвації гривні та ВВП. Для подальшого регресійного аналізу обрано фактори індексу інфляції та ВВП. Так, величина коефіцієнта множинної кореляції $R=0,994226$ показує якість отриманої моделі. Значення R -квадрату показує, що на 98,8 % на динаміку доходів домогосподарств від власності (дивіденди, акції, здачі активів у найм тощо) вплинули обрані нами фактори, а 1,8 % інші фактори. Значення показника значущості F показує достовірність оцінювання. Отримано наступну модель:

$$Y=35,35+(-0,39669)*II+0,040265*ВВП.$$

Отже, за збільшення індексу інфляції на 100 од. доходи домогосподарств від власності (дивіденди, акції, здачі активів у найм тощо) знизяться на 39,7 од., а за збільшення ВВП на 100 од. – зростуть на 4 од.

ВИСНОВКИ

У структурі грошових доходів і сукупних ресурсів бачимо зростання майже вдвічі доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, а також досить суттєве зростання доходів домогосподарств від продажу с/г продукції та доходів від власності. У структурі сукупних ресурсів доходи домогосподарств від підприємницької діяльності займають основну частину доходів домогосподарств від реалізації підприємницького хисту та найвищої позначки досягли у малих містах, а доходи від продажу с/г продукції та доходи від власності найбільш активно отримували домогосподарства сільських регіонів. У структурі грошових доходів: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності становили найбільшу частку, зокрема у малих містах; доходи від продажу с/г продукції найвищими зафіксовано у селах проте з тенденцією до зниження; доходи від власності найбільшого рівня досягли у селах.

Провівши аналіз доходів домогосподарств від реалізації підприємницького хисту у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів за геолокацією бачимо, що найвищого рівня вони досягли з наступною особливістю: доходи домогосподарств від підприємницької діяльності – у великих і малих містах, доходи домогосподарств від продажу с/г продукції та доходи домогосподарств від власності – у селах.

Аналізуючи доходи домогосподарств від підприємницької діяльності за регіонами бачимо, що най-

вищого рівня вони досягли з такою особливістю: у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів – у Закарпатській, Тернопільській, Чернігівській, Вінницькій, Донецькій, Запорізькій областях та м. Києві; у структурі грошових доходів – у Закарпатській, Тернопільській, Чернігівській, Донецькій, Запорізькій областях; у структурі сукупних ресурсів – у Закарпатській, Чернігівській, Тернопільській та Запорізькій областях. Доходи домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції найвищого рівня за регіонами досягли з наступною особливістю: у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів та у структурі грошових доходів – у Волинській та Тернопільській областях, у структурі сукупних ресурсів – у Луганській та Тернопільській областях. Доходи домогосподарств від власності за регіонами найвищого рівня досягли у структурі грошових доходів і сукупних ресурсів та у структурі сукупних ресурсів – у Кіровоградській і Тернопільській, областях, у структурі грошових доходів – у Хмельницькій та Тернопільській областях.

За результатами кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів зовнішнього середовища на доходи домогосподарств від підприємницької діяльності, доходи від продажу с/г продукції і доходи від власності встановлено, що найбільший вплив на розмір цих доходів чинили такі фактори як коливання індексу інфляції та рівень ВВП.

Ймовірно спадна тенденція деяких категорій доходів від реалізації підприємницького хисту, зокрема у частині доходів від продажу с/г продукції, саме у сільських домогосподарств, які є найбільш чутливими до економічних коливань, пов'язана із негативним впливом таких факторів зовнішнього середовища як політичне становище, податкова політика, рівень інфляції, коливання курсів валют і рівня ВВП, цінним та конкурентним середовищем на ринках, а також іншими факторами внутрішнього середовища домогосподарств. Тому рекомендується проведення комплексного перегляду та покращення умов здійснення підприємницької діяльності дрібних підприємців на загальнодержавному рівні.

Наукова цінність проведеного дослідження полягає у спрямуванні результатів роботи на визначення основних трендів розвитку доходів домогосподарств від підприємницької діяльності, що у підсумку дозволить отримувати якісну інформацію про рівень розвитку приватного бізнесу як підприємцям, так і державним установам, використовувати дані дослідження для прогнозування його майбутнього розвитку, а також використовувати результати дослідження у розробці нормативних актів з регулювання діяльності

підприємництва на загальнодержавному рівні.

З метою подальших наукових досліджень доцільно також провести економічний, статистичний та факторний аналіз структури та динаміки показників діяльності вітчизняних приватних підприємств, що дозволить оцінити рівень дохідності домогосподарств, які є їх власниками і здійснюють пряме або опосередковане управління юридичними організаціями.

Список використаних джерел

1. Дворник І.В. Формування доходів сільського населення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. Київ, 2018. 21 с. URL: https://idss.org.ua/avtoref/2018_Dvornik_ref.pdf
2. Заїка А.М. Стан формування доходів домогосподарств у сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського університету. 2017. Вип. 1. С. 253–257.
3. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Тернопіль, 2011. 514 с.
4. Лілич Л., Мостенець С. Управління доходами та видатками домогосподарств в умовах ринку. Економіст. 2013. № 7. С. 47–53.
5. Потьомкін С.К., Козлова І.М. Аналіз структури доходів і витрат домогосподарств. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 172–179.
6. Семенченко А.В. Регулювання доходів населення у контексті соціальної стратифікації суспільства: дис. ... канд екон. наук: 08.00.07. Харків, 2017. 317 с.
7. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення: методологія, практика, шляхи вирішення: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 375 с.
8. Перит І.О. Економічна сутність домогосподарств як учасників підприємницької діяльності. Економічний дискурс. 2019. Вип. 3. С. 66–74
9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014–2016 роках. Державна Служба Статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm
10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році. Державна Служба Статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_vrdu2017_pdf.pdf
11. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році. Державна Служба Статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_vrdu2018.pdf
12. Перит І.О. Аналіз динаміки та факторів впливу на доходи домогосподарств від підприємницької діяльності в умовах сучасної економіки. Сталій розвиток економіки. 2016. № 1(30). С. 214–221.

References

1. Dvornyk I.V. Formation of income of the rural population: abstract ... cand. econ. sciences: 08.00.07. Kyiv, 2018. 21 p. URL: https://idss.org.ua/avtoref/2018_Dvornik_ref.pdf (in Ukrainian)
2. Zaika A.M. The state of household income formation in modern conditions. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. 2017. Issue 1. pp. 253–257. (in Ukrainian)
3. Kizyma T.O. Household finance: conceptual foundations of theory and practice: diss. ... Dr. econ. sciences: 08.00.08. Ternopil, 2011. 514 p. (in Ukrainian)
4. Lilych L., Mostenets S. Management of income and expenditure of households in market conditions. Economist. 2013. №7. pp. 47–53. (in Ukrainian)
5. Potomkin S.K., Kozlova I.M. Analysis of the structure of income and expenditure of households. Global and national economic problems. 2016. Issue 13. pp. 172–179. (in Ukrainian)
6. Semenchenko A.V. Regulation of income in the context of social stratification of society: diss. ... cand. econ. sciences: 08.00.07. Kharkiv, 2017. 317 p. (in Ukrainian)
7. Brych V.Ya. Transformation of the labor market and problems of raising the living standards of the population: methodology, practice, solutions: monograph. Ternopil: Economic Thought, 2003. 375 p. (in Ukrainian)
8. Peryt I.O. Economic essence of households as participants in entrepreneurial activity. Economic discourse. 2019. Issue 3. pp. 66–74 (in Ukrainian)
9. Expenditures and resources of Ukrainian households in 2014–2016. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm (in Ukrainian)
10. Expenditures and resources of Ukrainian households in 2017. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_vrdu2017_pdf.pdf (in Ukrainian)
11. Expenditures and resources of Ukrainian households in 2018. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_vrdu2018.pdf (in Ukrainian)
12. Peryt I.O. Analysis of the dynamics and factors influencing household incomes from entrepreneurial activity in the modern economy. Sustainable economic development. 2016. № 1 (30). pp. 214–221. (in Ukrainian)

МИНАКОВА

Світлана Михайлівна
smmnkv@gmail.com

УДК 330.33:330.44:656.615

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ
АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇSPECIFICS OF STATE POLICY FOR AVIATION INDUSTRY
DEVELOPMENT UNDER CONDITIONS OF INTERNATIONAL
COMPETITIONд.е.н., професор, головний н.с.
відділу макроекономіки та
державного управління,
Причорноморський науково-
дослідний інститут економіки та
інновацій (м. Одеса), член-
кореспондент Транспортної
академії УкраїниDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.4>*MINAKOVA Svitlana Mykhailivna – Doctor of Economics, Professor, Chief researcher of the macroeconomics and public administration department, Black Sea Research Institute of Economy and Innovation (Odesa), Corresponding Member of the Transport Academy of Ukraine*

На відміну від більшості галузей світової економіки основою регулювання авіаційної галузі становить система двосторонніх міждержавних угод, які не входять до генеральної угоди про торгівлю послугами СОТ. Лібералізація призвела до високих темпів розвитку галузі авіаційної галузі та збільшення її значення для світової економіки. Державна політика стосовно підтримки розвитку авіаційної галузі спрямована на забезпечення конкурентних умов та економічну ефективність на основі максимізації споживчої якості.

* * *

В отличие от большинства отраслей мировой экономики основой регулирования авиационной отрасли составляет система двусторонних межгосударственных соглашений, не входящих в генеральное соглашение о торговле услугами ВТО. Либерализация привела к высоким темпам развития отрасли авиационной отрасли и увеличения ее значение для мировой экономики. Государственная политика по поддержке развития авиационной отрасли направлена на обеспечение конкурентных условий и экономической эффективности на основе максимизации потребительского качества.

* * *

International regime for air transportation historically formed as a pattern of bilateral agreements of two states to allow air traffic between them. This regime is not incorporated into WTO regulations, including General Agreement on Trade in Services. The EU created Common Aviation Area to provide the multilateral approach for international flight liberalization and fair competition. But the rapid expansion of carriers from Gulf countries and Turkey revealed that the international regulation is not effective in controlling state support of any forms, including subsidies, to aviation industry. As the liberalization process of the aviation industry continues, the issue of competition regulation regimes in different countries directly affects the perspective of the industry development. As the carriers are represented mostly by private business, the airports remain under state ownership or control. The relations among them define the competitive situation in the market for national carriers and the industry as the whole. One of the priority task for the state policy for aviation industry support is not direct subsidies or other form of funding, but infrastructural development. To maximize consumer value and increase the international competitiveness the nation shall develop a network of airports to serve the local and international traffic with the high efficiency. The biggest airports of the country accumulate the most of the traffic and experiences jams in the schedule. But Ukraine, like France, does not have an integrated national program for airport network development, contrary to Great Britain. As Ukraine joins Common Aviation Area of the EU, Ukrainian carriers will have access to European routes but will face competition on domestic routes from European companies. The issue of quality and efficiency of airport services both to carriers and passengers will define the possibility of the country to use the positive tendency of air traffic growth into sustainable development of the aviation industry. One of the main factor for airport competitiveness is integration into local and national transport system to give passengers options for convenient and cheap transportation from and to an airport. The Largest European airports develop investment projects for rail transportation to terminals form cities and environments.

Ключові слова: державна галузева політика, державне регулювання, авіаційна галузь, галузевий розвиток, глобалізація, міжнародна конкуренція, аеропорт

Ключевые слова: государственная отраслевая политика, государственное регулирование, авиационная отрасль, отраслевое развитие, глобализация, международная конкуренция, аэропорт

Keywords: state industrial policy, state regulation, aviation industry, sectoral development, globalization, international competition, airport

ВСТУП

Державна політика з галузевого розвитку стикається зі значними викликами в умовах нестабільного розвитку світової економіки. Глобалізація, яка призвела до значної відкритості національних економіки, обмежила можливості урядів із використання фіс-

кальних, регуляторних та інвестиційних інструментів зі стимулювання галузевого розвитку. Глобальна конкуренція змістила акценти у державній політиці стосовно підтримки сталого розвитку галузі на забезпечення конкурентних переваг, захист конкурентних умов на ринку та створення максимальної цінності

для споживача. Авіаційна галузь демонструвала високі темпи зростання під час поступової лібералізації її діяльності, однак в умовах відсутності єдиної міжнародної платформи з узгодження регулятивних режимів вимагає з одного боку, орієнтацію держави на дотримання конкурентних умов на ринку, зокрема через впровадження багатосторонніх угод із регулювання повітряного сполучення, а з іншого боку через забезпечення технологічних, організаційних та інфраструктурних умов підвищення ефективності діяльності галузі на національному та глобальному рівні. В таких умовах виникає потреба у розробці та впровадженні ефективної конкурентної політики стосовно авіаційної галузі, що з одного боку спрямована на забезпечення максимізації споживчої цінності, а з іншого – на забезпечення ефективності національних компаній авіаційної галузі та їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень

Приєднання України до Європейського спільного авіаційного простору створить нову ситуацію в авіаційній галузі, яка потребувати розробки новітніх підходів до державного регулювання. Правові аспекти регулювання авіаційної галузі представлено у роботах Я.Й. Багана, О.В. Брускавої. Також висвітлював особливості державної політики у сфері повітряного транспорту в Україні Д.О. Демченко. У роботах Е.В. Прушківської розглянуто питання розвитку авіаційної галузі в умовах глобалізації. Такі дослідники, як А.О. Корчак, Н.Є. Скоробогатова, О.М. Горбачова, Л.О. Савчук та Д.С. Бондаренко здійснюють аналіз конкурентоспроможності авіаційної галузі України в сучасних умовах та фінансово-інвестиційні аспекти розвитку галузі. Перспективним напрямом дослідження розвитку авіаційної галузі України залишається напрям державного регулювання у контексті забезпечення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості галузі в умовах гармонізації регулятивного режиму з ЄС.

МЕТА статті – окреслення основних задач та напрямів державної політики стосовно забезпечення конкурентних умов на ринку повітряних послуг та підсилення конкурентоспроможності авіаційної галузі в умовах лібералізації повітряних перевезень в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методичну базу даної роботи склали окремі положення наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених у менеджменті, економіці та регулювання авіаційної галузі, матеріали періодичних видань, ресурси ІКАО, нормативно-правові акти. Під час вивчення поставленого питання використані наступні методи: порівняльний, причинно-наслідковий та системний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародне регулювання авіаційного сполучення тривалий час базувалось виключно на двосторонніх угодах, що ставило галузь поза угоди Світової організації торгівлі (СОТ) та її головного принципу про режим нації найбільшого сприяння. Додаток до генеральної угоди про торгівлю послугами СОТ містить положення про авіаційний транспорт, але виключно стосовно ремонту та обслуговування літаків, органі-

зації маркетингу та продажу авіаційних послуг, послуг з інформаційного забезпечення та резервування, але право на організацію перевезення та послуги безпосереднього з перевезення не регулюються цим додатком. Переговори стосовно багатосторонньої угоди про міжнародну торгівлю послугами тривають, зокрема й стосовно авіаційного транспорту. Однак слід визнати, що саме частина про регулювання авіаційних перевезень залишається тією сферою, де переговори мають найменший прогрес. Спільний нагляд за комерційною діяльністю, механізм владнання суперечок, принципи дотримання конкуренції у розподілі маршрутів та прав на перевезення не знаходять поки підтримки всіх учасників переговорів. Європейський Союз прагне поширити свою модель конкурентного права, але на заваді тому стоїть відсутність бази для багатосторонніх угод, розмаїття регуляторних практик, закріплення у двосторонніх угодах преференції на користь певних перевізників. Тому поки не спостерігається ситуації, коли всі авіаційні перевізники знаходяться в однакових конкурентних умовах. Недискримінаційні умови регулювання ринку, усунення бар'єрів для вільної торгівлі, антидемпінгові заходи та агалом забезпечення справедливих конкурентних умов регулюються виключно двосторонніми угодами або між державами, або групою держав.

У двосторонніх угодах про регулювання авіаційних перевезень прописані принципи взаємності та відкритої та чесної конкуренції. Європейські країни використовують поняття «справедлива конкуренція», яке передбачає заборону державної допомоги та інших некомерційних заходів, які шкодять конкуренції. Сторони угоди зобов'язуються надати доступ до всієї інформації, яка потрібна для прозорого моніторингу виконання угоди, запроваджують відповідні механізми розслідування випадків порушення угоди, але водночас зберігається можливість кожній країні відкликати права на здійснення перевезень, запровадити певні податки або вдатись до інших заходів, які вважатиме пропорційними відносно регулювання авіаційних перевезень. Таким чином, порівняно з багатосторонніми торговельними угодами, у сфері авіаційного сполучення захист конкуренції виглядає слабким, а владнання суперечок не має визначеної процедури.

Європейський Союз у 2004 р. розробив положення стосовно захисту від протекціоністських заходів третіх країн, наприклад субвенцій, неконкурентного ціноутворення та дискримінаційних заборон. У випадку виникнення підозри про неконкурентну практику з боку третіх країн, Європейська Комісія уповноважена провести розслідування, та по його результатах вжити відповідних заходів стосовно перевізника, який отримав несправедливу перевагу, найчастіше у вигляді податку. Однак практичне застосування цих заходів стикається зі значними труднощами через непрозорість фінансової документації, що заважає зібрати доказову базу недобросовісних практик ціноутворення або субсидіювання. Європейська Комісія розробляє доповнення до двосторонніх угод про авіаційне сполучення саме у контексті можливості проводити ефективно розслідування випадків недобросовісної конкуренції та вживати більш суворі заходи, навіть обмеження доступу до авіаційного простору.

Неефективність поточної системи регулювання конкуренції на ринку авіаційних перевезень продемонстрована через швидкий розвиток перевізників з країн Перської затоки. За 2012-2015 рр. Європейська комісія проводила переговори із Радою зі співробітництва арабських країн Перської затоки стосовно дотримання умов фінансової прозорості та добросовісної конкуренції, однак прогрес у переговорах був незначний. Значні фінансові інвестиції з боку держави ставлять авіакомпанії з країн Перської затоки у привілейоване становище порівняно з європейськими компаніями, стосовно яких застосовано суворі обмеження з державного фінансування. Однак європейські країни зацікавлені саме у розвитку сполучення через країни Перської затоки, а не його обмеження, але на умовах рівної конкуренції. Тому міністерства транспорту Франції й Німеччини звернулись з пропозицією заморозити виділення нових маршрутів для цих країн та уповноважити Європейську Комісію підготувати глобальну багатосторонню угоду про умови добросовісної конкуренції.

У країнах Перської затоки держава або суверенні фонди зберігають повний контроль над цілими галузями економіки та проводять політику диверсифікації своїх національних економік за рахунок розвитку галузей наприклад у сфері туризму аби зменшити залежність від експорту нафтопродуктів. Особливий режим державного регулювання та фінансування, що діє у цих країнах, сприймається перевізниками з інших країн як практика недобросовісної конкуренції. Спільне дослідження американських авіакомпаній стосовно цього питання виявило, що три провідні компанії з країн Перської затоки за 2010-2014 рр. отримали державну допомогу у розмірі 42 млрд. дол. [10]. Ця допомога здійснювалась у численних формах, таких як беззаставні та безпроцентні позики, авансові платежі, погашення боргових зобов'язань, надання державних гарантій, рекапіталізація компаній, безоплатні гранти та незворотні грошові перекази, податкові пільги та продаж пального за демпінговою ціною або компенсація цих витрат. Зі свого боку компанія Ethihad оцінила розмір допомоги держави трьом провідним перевізниками США в розмірі 70 млрд. дол. [10]. Ця сума складає половину суми, що була виплачена по застосуванню закону про банкрутство в США, яка запроваджує захист від кредиторів та запускає механізм реорганізації боргів. Отже, дискусія про масштаб, інструменти та напрями втручання держави у розвиток авіаційної галузі залишається відкритою. Поки не існує гармонізації у режимах державного регулювання та участі в авіаційній галузі між різними країнами, авіакомпанії стикаються з різними вимогами та обмеженнями стосовно своєї діяльності, що може бути розцінене як недобросовісна конкуренція. Тому шлях переговорів залишається єдиною можливістю узгодити кроки із лібералізації авіаційної галузі, що почалась ще у 1980-х рр. Вагомими кроком стало формування у 2006 р. єдиного повітряного простору Європейського Союзу та укладання комплексних багатосторонніх угод про авіаційне сполучення із США та Канадою. Окрім країн Перської затоки, Європейська комісія веде переговори з Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та Туреччиною.

Надзвичайне агресивне входження повітряних перевізників з країн Перської на світовий ринок знову порушило питання про залучення авіаційної галузі до компетенції Світової організації торгівлі аби отримати багатосторонню угоду про вирішення спорів. Певну роль у вирішенні спорів відіграє ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації. Однак країни учасники не домовились стосовно фундаментальних принципів державної політики у сфері авіаційної галузі, тому організація може лише наголошувати на важливості дотримання принципів справедливої конкуренції, надає відповідні рекомендації та заохочує діалог між країнами з питань розробки політики стосовно авіаційної галузі.

Поглиблення глобалізації та лібералізація галузі надали потужний поштовх розвитку авіації у кількісному та якісному вираженні. Збільшується кількість маршрутів, зростає кількість пасажирів, яка до початку пандемії перевищувала 4,5 млрд. пасажирів на рік. Особливо швидким був розвиток галузі в азіатському регіоні, але зростали також потоки в Європі, США та інших частинах світу. Реалізувались масштабні програми з розширення ключових аеропортів. Змінювалась традиційна ієрархія суб'єктів, що складають авіаційну галузь. У результаті посилюється глобальна конкуренція, але водночас майже відсутня узгоджена міжнародна політика з регулювання авіаційної галузі. Держави намагаються підсилити конкурентоздатність національних представників авіаційної галузі, але ринок вже багато років працює за умов лібералізації, що поширюється на все більші аспекти повітряних перевезень [7, с. 96]. Європейська Комісія просуває нову стратегію розвитку авіації задля підсилення конкурентоспроможності компаній країн ЄС на глобальному ринку. Подібна політика потребує ретельного та ґрунтовного аналізу факторів конкурентоспроможності в авіаційній галузі.

Галузь повітряних перевезень можна представити як складну комплексну систему, яка окрім авіакомпаній та аеропортів включає також постачальників послуг та відповідної інфраструктури, конструктори та виробники літаків, а також численні логістичні, туристичні, страхові, лізингові, маркетингові, інформаційні компанії, служби аеропортів, державні служби з прикордонного, митного, безпекового та технічного контролю, служби з аеронавігації та супроводу польотів [4, с. 93]. Якщо казати про Європейський Союз, то авіаційна галузь за оцінками IATA забезпечує 2,56 млн. робочих місць та 192,6 млрд. євро безпосередньо у галузі та ще 3 млн. робочих місць та 225,6 млрд. євро у суміжних галузях. Якщо ж брати до уваги загальний вплив авіації на економіку, то завдяки мультиплікативному ефекту він може бути оцінений в 12,2 млн. робочих місць та 823 млрд. євро валового продукту [11, с. 26].

До початку пандемії зростання пасажирського потоку відбувалось темпами 5 % на рік, тобто подвоєння обсягу перевезень відбувалось кожні 15 років. Це зростання було нерівномірним, бо найвищі темпи демонстрував регіон Азії та Близького Сходу. Враховуючи сталі та високі темпи розвитку авіаційної галузі та її вагомий вплив на всю національну економіку, збереження та зростання міжнародної конкуренто-

спроможності авіаційної галузі загалом, а не тільки безпосередньо авіаційних перевізників. У більшості країн існують потужні авіалінії, що є нащадками колишніх національних перевізників. Наприклад, у Франції AirFrance забезпечує 40 % всього обсягу пасажирського потоку та 90 % від потоку, що припадає на французьких перевізників на польоти за кордон. У структурах компанії працює близько 50 000 співробітників загальної чисельності 70 000 працівників, що працевлаштовані у компаніях з авіаперевезення. Однак, не зважаючи на домінуючу роль національного перевізника, неможливо не вказати, що іноземні авіаперевізники також створюють тисячі робочих місць. Розвиток аеропортів неможливий у більшості країн без співпраці із потужним національним перевізником, але ця умова на сьогодні не є абсолютно достатньою. Аеропорти мають дбати про залучення іноземних перевізників та організації тривалого співробітництва. Авіакомпанії шукають можливості для розміщення бази для своїх літаків, й все частіше в глобалізованому світі аеропорт базування не обов'язково знаходиться у країні прапора авіаційного перевізника.

Підтримка повітряної галузі не обов'язково полягає у фінансуванні її розвитку за рахунок державних бюджетних коштів. Ефективне регулювання, дотримання балансу економічних інтересів, стимулювання інвестицій та заохочення ефективних стратегій стає пріоритетними інструментами галузевої політики держави стосовно авіації [6, с. 8]. Вартість навігаційних послуг, аеропортовські збори, регулювання часових слотів в аеропортах – є ключовими областями вдосконалення такої політики. Забезпечення ефективного функціонування конкурентного механізму на ринку послуг повітряного перевезення, відсутність дискримінаційного регулювання, прозорий розподіл використання повітряного простору, фокусування на споживчій вартості та зокрема на дотриманні прав пасажирів, акцент на сталому розвитку з урахуванням впливу галузі на довкілля, консолідація внеску авіаційної галузі у розвиток економічних та соціальних мереж на національному, регіональному та місцевому рівнях, забезпечення технічної досконалості та безпечності подорожей – усі ці напрями складають державну політику з підтримання та розвитку авіаційної галузі [5, с. 116].

Розвиток світової економіки, посилення глобалізації, інтерналізація виробничих відносин обумовили зростання значення повітряного транспорту у структурі транспортного сполучення на глобальному, але також й на національному та регіональному рівнях. Задля ефективного функціонування цього виду транспорту потрібно насамперед два види інфраструктурної підтримки, а саме аеропорт та його послуги та авіанавігаційний супровід та дозвіл на користування повітряним простором. Забезпечення конкурентної переваги авіаційного транспорту починається із відповідного інфраструктурного забезпечення. Це стосується як окремої авіакомпанії, так й галузі загалом. Галузевий розвиток тісно пов'язаний з економічним розвитком певних територій, й країни загалом. Тому державна політика стимулювання економічного розвитку охоплює питання із відповідного забезпечення авіаційної галузі. Таким питання є формування терито-

ріальної мережі аеропортів, їх доступність, сполученість з іншими видами транспорту та інтегрованість до національної транспортної мережі. Використання повітряного простору на пряму впливає на можливість для авіаційних перевізників здійснювати свою діяльність. Тісне міжнародне співробітництво в управлінні повітряним простором, формулювання прав доступу до нього має на меті забезпечити справедливі умови для авіаційних перевізників з різних країн.

Національна мережі аеропортів є фундаментальною умовою сталого розвитку авіаційної галузі, збільшення її внеску у зростання конкурентоспроможності національних виробників на міжнародних ринках та загальний економічний розвиток національної економіки. Простий показник кількості аеропортів на душу населення не відображає повністю ситуацію з розвиненістю та достатністю аеропортової інфраструктури. У більшості країн велика частка пасажирського потоку припадає на кілька великих аеропортів, найчастіше в столичному регіоні. Наприклад, у Франції, що має в двічі більше аеропортів на душу населення, ніж у Німеччині, 56 % пасажирів припадає на два Паризьких аеропорти, а десять найбільших аеропортів країни обслуговують 85 % пасажирів. Подібна ситуація спостерігається й в Україні, де лівова частка пасажирського потоку припадає на Київські аеропорти. Як і у Франції, в Україні територіальна мережа аеропортів розвивається як сукупність окремих регіональних ініціатив, але не представляє цілісну довгострокову національну політику, як у випадку Великої Британії, що має найбільші показники діяльності авіаційної галузі.

Україна обрала курс на приєднання до європейського регулятивного режиму, що має назву «Спільний повітряний простір», який є найбільш лібералізованим міжнародним ринком послуг з авіасполучення, на якому практично відсутні обмеження щодо діяльності перевізників з одних країн на ринках інших країн. Приєднання України до цього регулятивного режиму передбачає надання українським авіаційним перевізникам права здійснювати перевезення до країн ЄС з аеропортів України, а також перевезення між аеропортами ЄС транзитом через аеропорти України такими самими правами наділені європейські авіаційні перевізники, що можуть без обмежень здійснювати перельоти до України, транзитом або з України. Умовами угоди передбачено скасування будь-яких обмежень стосовно кількості призначених перевізників, частоти польотів, кількості маршрутів та встановлення тарифів. Українське законодавство у сфері регулювання повітряного простору та авіаційної галузі має бути гармонізоване з європейським у контексті регулювання правил безпеки польотів, технічних умов та контролю, надання ліцензій та дозволів на здійснення польотів, надання та анулювання прав на використання маршрутів, регулювання розміру зборів аеропортів, забезпеченню прав пасажирів та дотримання стандартів обслуговування, норм стосовно охорони довкілля та шумового забруднення [1, с. 206].

Перспективи приєднання до спільного повітряного простору ЄС значно вплинули на конкурентну ситуацію на ринку послуг з повітряного перевезення в Україні. Обсяги пасажирських перевезень повітря-

ним транспортом зростали високими темпами до початку пандемії COVID-19, що без сумніву було позитивною тенденцією розвитку авіаційної галузі України [3, с. 49]. Однак українські перевізники стикнулись зі значним зростанням конкуренції з боку європейських перевізників. До того український ринок авіаційних послуг визначався сталими формами монопольного чи олігопольного типу. Це стосувались не тільки безпосередньо авіаційних перевізників, але й аеропортів, наземних служб, постачальників палива, вантажних та хендлінгових компаній, компаній охорони та безпеки, послуг харчування на борту. Внаслідок цього українські авіаційні компанії не могли запропонувати привабливі та конкурентні ціни пасажирів.

Підвищення конкуренції на міжнародних маршрутах як у бік європейських країн, так й популярних в українців курортних напрямів, змушує вітчизняних перевізників звертати увагу на розширення ринку внутрішніх перевезень. До недавнього часу прямі рейси між українськими містами, окрім Києва, були скоріш виключенням, аніж правилом. На міжнародні рейси припадає до 90 % всього трафіку через українські аеропорти. Причин такої ситуації є декілька: обмеженість платоспроможного попиту, конкуренція з боку інших видів транспорту, нерозвиненість або занепад інфраструктури більшості регіональних аеропортів та низький рівень їх послуг. Високий рівень зборів та платежів за користування послугами аеропортів стримував розвиток бюджетних перевезень, для яких такі платежі становлять до 30 % від вартості рейсу. Олігополістична структура ринку авіаційного палива обумовлює його ціну в 1,5 рази вище за європейську, хендлінгові компанії часто мають монопольне положення в регіональних аеропортах, як й інші служби.

Таким чином, наступним завданням державної політики з розвитку авіаційної галузі повинно стати забезпечення конкуренції на ринку послуг аеропортів з одночасним оновленням та розширенням їх потужності та якості інфраструктури. Вступ до спільного повітряного простору може прискорити цей процес через зростання трафіку, а значить комерційної бази розвитку аеропортів. Серед всіх складових авіаційної галузі найменш підготовленими до запровадження умов спільного повітряного простору в Україні видаються саме аеропорти. Київські аеропорти поки користуються своїм положенням національних хабів та акумулюють основний пасажирський потік повітряних подорожей в Україні. Розвиток Львова та Харкова, та меншою мірою Одеси як регіональних аеропортів засвідчує великий потенціал та економічні перспективи розвитку перевезень не тільки через столичні аеропорти. Розвиток аеропортів через залучення міжнародних рейсів стимулюватиме також й ринок внутрішніх перевезень через розвиток потрібної інфраструктури та зниження цін на послуги аеропортів через посилення конкуренції.

Як один з напрямів впливу конкуренції на діяльність аеропортів у системі авіаційного сполучення, можна навести вдосконалення місцевого сполучення аеропортів та їх інтеграції до регіональних та національних транспортних мереж задля підвищення конкурентоспроможності аеропортів за рахунок покра-

щення рівня якості послуг для пасажирів. Одним з ключових факторів, що впливає на вибір аеропортів для пріоритетного розвитку в межах національної політики забезпечення стратегічного розвитку авіаційної галузі є можливість із забезпечення якості їх послуг. Одним з чинників якості послуг аеропортів є їх доступність іншими видами транспорту, що впливає на вибір споживачів, насамперед тих, хто подорожує з туристичною метою, користується послугами бюджетних авіакомпаній або обирає між авіаційним та іншими видами транспорту. Більшість аеропортів в Європі мають обмежене сполучення з мережею залізниць чи рейкових міських видів транспорту, що значно ускладнює їх сполучення як з регіоном загалом, так й центральною частиною великих міст. В Україні «Міжнародний аеропорт Бориспіль» разом з «Укрзалізницею» реалізував програму «Київ-Бориспіль Експрес», що стало успішним прикладом підвищення привабливості та зручності аеропорту для пасажирів. Однак витрати на проект та термін окупності в десять років потребують ґрунтовно соціально-економічного аналізу для визначення найбільш прийнятних форм фінансування подібних проектів, параметрів експлуатації та організаційного оформлення. Загалом питання залучення інвестицій в поліпшення інфраструктури аеропортів в Україні є ключовим щодо підвищення конкурентоспроможності всієї авіаційної галузі [2, с. 126].

Подібний проект реалізується в аеропорту Руассі-Шарль-де-Голль, де 70 % пасажирів прибувають або на власному автомобілі або на таксі. Аеропорт, що забезпечує 39 % пасажирського потоку Франції не має швидкого та прямого сполучення з містом та іншими мережами, окрім лінії приміської залізниці. З 2000 р. розробляється проект «Шарль-де-Голль Експрес», який був представлений лише у 2008 р. та розпочатий у 2014 р. у формі партнерства між державою, національною мережею залізниць та безпосередньо групою «Аеропорти Парижу». Однак Генеральний Комісаріат з інвестицій оцінює соціально-економічну ефективність проекту лише на рівні 50 % від заявленої. Призначено коригування бюджету проекту, який попередньо окреслено в розмірах 1,2-1,9 млрд. євро, переглянута участь у фінансуванні партнерів, зокрема Національної залізниці та запроваджено нові форми фінансування, такі як податок на транзит у сумі 1 євро з пасажиря, який був запроваджений у 2017 р., тобто за шість років до запланованого початку функціонування проекту у 2023 р. [8, с. 78]. Оцінка соціально-економічної ефективності проекту залежить від обраних форм фінансування, прогнозу обсягу пасажирського потоку, прогнозу цінової політики на дану послугу та можливості аеропорту обслуговувати збільшений потік пасажирів.

Розвиток швидкісних залізниць в Європі та у світі ставить питання про забезпечення синергії у розвитку повітряного на наземного рейкового транспорту. Для забезпечення такої синергії держава має визначитись із стратегією розвитку транспортної мережі, пріоритетами за видами транспорту та загальною стратегією сталого економічного розвитку. Із розвитком швидкісної залізниці, аеропорти у Франції, Німеччині, Японії та Китаї втратили значну частку свого пасажирів.

ропотоку, іноді більше ніж 1 млн. пасажирів на рік. Це мало значний відбиток на економічні перспективи розвитку аеропортів та в решті на перспективах їх фінансування. Однак можлива модель співпраці та спільного розвитку аеропортів та мережі залізничного сполучення. Основою такої співпраці є розширення зони обслуговування як для аеропортів, так й для залізниць, залучення нових типів пасажирів та підвищення конкурентоспроможності певної території. У Франції три великих вузла «аеропорт-швидкісна залізниця», а саме в Парижі, аеропорт Шарль-де-Голль, у Ліоні та у Марселі збільшили обсяг пасажирів, що поєднують два види транспорту від 1,5 до 2,7 разів за період за 2010-2014 рр. [9]. Хоча частка таких пасажирів є незначна, вона швидко зростає, хоча частка таких пасажирів поки залишається відносно невеликою. Аеропорт Шарль-де-Голль пропонує комбінований білет на два види транспорту, таке ж партнерство мають DeutscheBahn та Lufthansa. Міжнародні угоди про повітряне сполучення часто містять положення про забезпечення подорожі по прильоту наземним транспортом, але, на жаль, поки ця практика має декларативний характер. Однак сполучення різних видів транспорту відіграватиме значну роль у формуванні конкурентної ситуації на ринку повітряних перевезень.

ВИСНОВКИ

Розвиток авіаційної галузі на глобальному рівні сьогодні відбувається поза регуляторним режимом Світової організації торгівлі на основі переважно двосторонніх угод між країнами, що обумовлює строкату картину із конкурентною ситуацією послуг із повітряного сполучення. Не зважаючи на тривалу поступову лібералізацію галузі, вплив держави на виробничу та комерційну діяльність підприємств авіаційного сектору залишається вагомим та визначальним стосовно стратегічного розвитку галузі. Європейський Союз слугує майданчиком для запровадження багатосторонніх угод стосовно регулювання авіаційної галузі на принципах рівної конкуренції та лібералізації регуляторного режиму. Основну загрозу конкуренції в авіаційній галузі несуть такі явища, як державне субсидювання або інші форми фінансування авіаційних перевізників, зокрема у країнах Перської затоки, формування альянсів та інших форм об'єднань авіаційних перевізників, а також формування сталих домінуючих позицій певних перевізників у ключових аеропортах. Ці загрози можуть мати історичний характер, як велика частка великих національних перевізників у загальному обсязі перевезень та у слотах великих аеропортів, викликані неоднорідним режимом конкуренції на міжнародному ринку повітряних перевезень, як формування альянсів, або відсутністю узгодженого регуляторного режиму, зокрема відносно державної участі у розвитку галузі, як агресивне зростання перевізників з країн Перської затоки. Задля врегулювання та вдосконалення конкурентної ситуації на ринку повітряних перевезень за збереження умов для ефективного розвитку галузі доцільно, по-перше, просувати та реалізувати багатосторонні угоди про регулювання авіаційної галузі, наближені до угод, що діють в Європейському Союзі, посилити контроль за участю держави у фінансуванні галузі бажано в межах механізмів СОТ; по-друге,

посилити контроль за дотриманням конкурентних умов під час формування різного типу комерційних об'єднань між авіаційними перевізниками зокрема щодо доступу до маршрутів та аеропортів; по-третє, надати пріоритет розвитку національної мережі аеропортів, включення їх у національну транспортну мережу, покращення їх сполучення з дистанціями подорожей пасажирів задля розширення вибору споживачів підвищення ефективності та конкурентоспроможності авіаційного транспорту та створення рівних умов для авіаційних перевізників для доступу до маршрутів та розподілу слотів, а також це сприяє оптимізації мережі повітряних перевезень, більш ефективного розподілу пасажирського та вантажного потоку, а також зниженню витрат підприємств галузі за одночасного зростання цінності для споживачів.

Список використаних джерел

1. Баган Я.І. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування авіаційного транспорту в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Т. 4. С.203-207.
2. Бондаренко Д.С. Аналіз інвестиційної привабливості авіаційної сфери України. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 13. С. 125-127.
3. Брусакова, О.В. Галузь авіаційного транспорту як об'єкт державного регулювання. Право і безпека. 2020. № 1 (76). С. 46-52. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.06>.
4. Горбачова О.М., Савчук Л.О. Конкурентоспроможність української авіатранспортної системи. Науковий погляд: економіка та управління, 2019. № 1 (63). С. 90-95. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-1-63-12>
5. Демченко Д.О. Державна політика у сфері повітряного транспорту в Україні: особливості та основні напрями розвитку. Економіка та держава. 2012. № 9. С. 115-118.
6. Корчак А.О. Скоробогатова Н.Є. Конкурентоспроможність авіаційної галузі України на світовому ринку. Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. 2017. Вип. 11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/103817>
7. Прушківська Е.В., Ніколаєнко М.І. Особливості розвитку авіаційної галузі на міжнародному та національному рівні в умовах глобалізації. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2017. № 4. С. 92-99.
8. Arnal E., Benadon D., Blanchet J.-D., Pavaux J., Roquigny Q. Contre-expertise de l'évaluation socio-economique du projet de CDG Express. Rapport au Commissaire General a l'Investissement 6 avril 2016. URL: https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2018/05/cgi_rapport_cdg_express_v2-bat.pdf
9. Direction generale de l'Aviation civile. Enquete complementarite modale avion train. URL: https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/Presentation_enquete_complementarite_modale_avril_2015.pdf
10. Gulf carriers received \$ 42 billion in subsidies. URL: <http://www.ft.lk/article/421791/Gulf-carriers-received---42-billion-in-subsidies>
11. ICAO. Aviation Benefits Report, 2019. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Documents/AVIATION-BENEFITS-2019-web.pdf>

References

1. Bahan Y.Y. The Use of the Foreign Experience as the Condition for Improving Administrative and Legal Framework for the Operation of Air Transport in Ukraine. Aktualni problemy vitchyznianoї iurysprudentsii. 2017. № 6. Vol. 4. pp. 203-207. (in Ukrainian)

2. Bondarenko D.S. *Analysis of the Investment Attractiveness of Ukraine Aviation Sphere. Investytsii: praktyka ta dosvid.* 2014. Vol. 13. pp. 125-127. (in Ukrainian)
3. Brusakova O.V. *The Aviation Industry as an Object of Stat regulation. Pravo i bezpeka.* 2020. Vol. 1 (76). pp. 46-52. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.06>. (in Ukrainian)
4. Horbachova O.M., Savchuk L.O. *Competitiveness of the Ukrainian Air Transport System. Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia.* 2019. № 1 (63). pp. 90-95. (in Ukrainian)
5. Demchenko D.O. *State Policy in the Field of Aviation Transport in Ukraine: Specifics and Main Directions of Development. Ekonomika ta derzhava.* 2012. Vol. 9. pp. 115–118. (in Ukrainian)
6. Korchak A.O., Skorobohatova N.Y. *Competitiveness of the Ukrainian Industrial Sector on the World Market. Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia.* 2017. Vol. 11. Available at <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/103817> (Accessd 17 June 2020). (in Ukrainian)
7. Prushkivska E.V., Nikolaienko M.I. *Specific Features of Development of the Aviation Industry at the International and national Level in globalization conditions. Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu.* 2017. Vol 4. pp. 92-99. (in Ukrainian)
8. Arnal E., Benadon D., Blanchet J.-D., Pavaux J., Roquigny Q. *Contre-expertise de l'évaluation socio-economique du projet de CDG Express. Rapport au Commissaire General a l'Investissement* 6 avril 2016. URL: https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2018/05/cgi_rapport_cdg_express_v2-bat.pdf
9. *Direction generale de l'Aviation civile. Enquete complementarite modale avion train.* URL: https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/Presentation_enquete_complementarite_modale_avril_2015.pdf
10. *Gulf carriers received \$ 42 billion in subsidies.* URL: <http://www.ft.lk/article/421791/Gulf-carriers-received---42-billion-in-subsidies>
11. ICAO. *Aviation Benefits Report, 2019.* URL: <https://www.icao.int/sustainability/Documents/AVIATION-BENEFITS-2019-web.pdf>

МАКЕДОН

Галина Миколаївна
g.makedon@ukr.net

УДК 631.115.11:[64.03:005.591.6]

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СПОЖИВАННЯ
ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯPECULIARITIES OF RESEARCH AND FORMATION OF
CONSUMPTION AND SAVINGS OF THE RURAL POPULATIONDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.5>к.е.н., старший викладач, ВП НУБіП
України "Ніжинський агротехнічний
інститут"*MAKEDON Halyna Mykolaivna – PhD in Economics, Senior Lecturer, Nizhyn Agrotechnical Institute*

У статті розглянуто особливості дослідження та збору статистичної та аналітичної інформації стосовно сукупних витрат домогосподарств, зокрема рівня їх споживання та заощаджень. Закцентовано увагу на достатній періодичності, існуванні альтернативних опитувань, окрім Держаного комітету статистики України. Водночас приділено увагу значній частці недостовірності, оскільки домогосподарстві не несуть жодної відповідальності за подані недостовірні дані. Розглянуто Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 р., особливо положень про фінансову грамотність населення. Наведено орієнтовну схему покращення фінансування сільських територій. Наголошено, що сільські домогосподарства мають високий рівень до заощаджень і саме ці ресурси можуть стати потужним інвестиційним ресурсом для регіонального розвитку. Наведено способи активізації інвестиційної активності сільського населення.

* * *

В статье рассмотрены особенности исследования и сбора статистической и аналитической информации о совокупных расходах домохозяйств, в частности уровня их потребления и сбережений. Акцентировано внимание на достаточные периодичности, существование альтернативных опросов, кроме подержанного комитета статистики Украины. В то же время уделено внимание значительной части недостоверности, поскольку домохозяйстве не несут никакой ответственности за представленные недостоверные данные. Рассмотрены Стратегию развития финансового сектора Украины до 2025 г., особенно положений о финансовой грамотности населения. Приведены ориентировочную схему улучшения финансирования сельских территорий. Отмечено, что сельские домохозяйства имеют высокий уровень к сбережениям и именно эти ресурсы могут стать мощным инвестиционным ресурсом для регионального развития. Приведены способы активизации инвестиционной активности сельского населения.

* * *

The article considers the features of research and collection of statistical and analytical information on the total expenditures of households, in particular the level of their consumption and savings. It has been stated that households have not been given due attention in the economic sphere for a long time, although they are integral subjects of the economic system. This still affects the quality of the information received and, accordingly, the conclusions and recommendations. Emphasis is placed on sufficient periodicity, the existence of alternative surveys, in addition to the State Statistics Committee of Ukraine. At that time, attention was paid to a significant proportion of inaccuracies, as households are not responsible for the inaccurate data provided. One of the psychological reasons is the unwillingness to show the true amount of income, because you have to pay taxes. And the culture of a bona fide taxpayer in the majority of the population is not yet fully formed. The Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025 is considered. Improving the financial literacy of the population is one of the priority tasks of business and education. In order to rationalize their expenses, household members must have information about their structure. An approximate scheme for improving the financing of rural areas is given. It is emphasized that rural households have a high level of savings and these resources can become a powerful investment resource for regional development. The share in financing the cooperative (basic economy) can also be borne by the local population. This is an opportunity to receive income from their savings and improve the economic and social condition of their own locality. Ways of activating investment activity of the rural population are given. Only by learning to build their consumer spending wisely will households be able to increase some of their savings, thus ensuring their well-being, which is part of the stability of Ukraine's financial and economic system as a whole.

Ключові слова: домогосподарства, споживання, заощадження, фінансова грамотність, інвестиційна активність, кооперація

Ключевые слова: домохозяйства, потребление, сбережения, финансовая грамотность, инвестиционная активность, кооперація

Keywords: households, consumption, savings, financial literacy, investment activity, cooperation

ВСТУП

Одним з основних завдань держави є досягнення раціонального рівня диференціації споживання і заощадження населення. Лише прийняття науково-об-

ґрунтованих пропозицій може забезпечити створення умов для вирішення таких соціально-економічних завдань, як подолання спаду виробництва, забезпечення гідного рівня життя, скорочення диференціації

людей за рівнем доходів і матеріально-майнової забезпеченості, формування середнього класу, створення механізму перерозподілу доходів з метою інвестування економіки та виходу на траєкторію стійкого економічного зростання.

Економічні дослідження сутності і механізму формування споживання та заощадження домогосподарств змінювалися разом із суспільно-політичним устроєм, культурними традиціями та розвитком технологій. Найбільш значний внесок у розробку даного питання серед сучасних дослідників зробили: В. Базилевич, Г. Башнянін, М. Бутко, О. Васильєв, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, А. Гальчинський, Г. Герасименко, В. Глухов, Л. Головка, І. Дементьєва, С. Драган, О. Дяконенко, Т. Єфременко, В. Жаховська, П. Зайцев, Т. Заяць, Т. Калашнікова, Ю. Кашин, Б. Кваснюк, Т. Кізіма, Ю. Когатько, Г. Краєвська, І. Ксьонжик, Е. Лібанова, Л. Лісогор, А. Луценко, О. Макарова, С. Ничипоренко, І. Осипова, В. Радаєв, Б. Ракитський, М. Савлук, А. Слепокупов, М. Талавира, В. Фомішина, О. Хмелевська, Л. Черенько, А. Чернов, С. Шашнов, П. Шваб, В. Шевалдіна, В. Шишкін, А. Шохін, С. Юрій, Ю. Янель.

МЕТА статті полягає у розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій стосовно напрямів покращення формування споживання та заощаджень сільського населення України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розв'язання поставленої мети застосовувалися такі методи дослідження: історичний, системного аналізу, логічного узагальнення, статистичного аналізу, нормативно-правовий. Інформаційну базу дослідження склали Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, Національного інституту стратегічних досліджень, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства соціальної політики України, інформаційні та аналітичні матеріали, публікації провідних вчених у періодичних виданнях, ресурси мережі Інтернет.

РЕЗУЛЬТАТИ

Тривалий час домогосподарствам не приділялася належна увага в економічній сфері, хоча вони є невід'ємними суб'єктами економічної системи. Це і нині впливає на якість отриманої інформації і відповідно висновків і рекомендацій. В Україні отримання інформації про домогосподарства вперше передбачалося Програмою Першого Всеукраїнського перепису населення. У попередні переписи населення замість поняття «домогосподарство» використовувалося поняття «сім'я». Перехід від «сім'ї» до «домогосподарства» здійснений для можливості міжнародних зіставлень за демографічними та соціально-економічними показниками.

У результаті аналізу однією з ключових проблем було отримання інформації. Особливість сучасних соціологічних опитувань, на основі яких і формуються статистичні дані, полягає в тому, що домогосподарства свідомо не бажають показувати справжній розмір своїх доходів і відповідно заощаджень, а також несвідомо відносять до витрат виплати з погашення креди-

тів, внески до пенсійного та страхових фондів тощо, тоді як за економічним змістом – це заощадження. Дані державного комітету статистики демонструють заощадження на макrorівні лише двома групами показників: накопичення нефінансових активів та приріст фінансових активів, що є недостатнім для детального аналізу. Періодичність даної інформації загалом є задовільною. Це щоквартальні показники, що відображають зміни серед населення. Та більшість реформ проваджуваних державою проводиться для населення і саме його реакція є основним критерієм про успішність впровадження будь-яких змін в економічному середовищі. Саме тому існує багато додаткових періодичних опитувань, що проводяться не лише Державним комітетом статистики.

Але дані, пов'язані з обсягами надходжень, а відповідно і витрат домогосподарств, не показують об'єктивну ситуацію, оскільки на відміну від інших суб'єктів економіки (підприємств, зокрема малого бізнесу), вони не подають ніякої офіційної звітності (такої, за достовірність якої нестимуть відповідальність перед державою) і їхні сукупні витрати відомі достовірно лише їм самим, та й то не завжди. Часто певна (значна) їх частина знаходиться у тіньовому секторі економіки і не відображається в жодних документах і звітах.

Однією із психологічних причин небажання показувати істинні розміри доходів, оскільки доведеться сплачувати податки. А культура добросовісного платника податків у більшій частині населення ще не сформована остаточно.

Крім того, у питаннях розподілу доходів на споживання і заощадження податки відіграють неоднозначну роль. Відомо, що деякі експерти вважають, що у світі є тільки один спосіб наситити територію грошима – це прибрати мита, податки та дозвільну систему, надати максимальну свободу створювати бізнес і заробляти гроші. Чим менше роль держави в економіці, тим більше грошей у населення. Вільний рух валюти, вільне переміщення товарів, безмитна зона, територія вільного підприємництва, територія економічної свободи – це одна із позицій сучасності. З цього погляду податки «вбивають» заощадження, якщо говорити про домогосподарства з низькими доходами. І це ще більше погіршує їх фінансовий стан. Адже податки можна назвати пасивними фінансами відносно домогосподарства, а заощадження, що відповідно можна трансформувати в інвестиції – активними.

Під оптимізацією структури сукупних витрат сільського населення ми розуміємо збільшення частки заощадження, і відповідно зниження споживання, оскільки це є метою на макrorівні. Один із очевидних шляхів – збільшити рівень доходів населення. Адже процеси розрахунку споживчого кошика, прожиткового мінімуму і відповідно мінімальної заробітної плати є взаємопов'язаними процесами. І на даний момент – це «замкнуте коло» бідності, оскільки реально жоден з цих показників не задовольняє навіть базові потреби домогосподарства. Тобто в умовах податкового тиску і низького рівня доходів населення не має необхідного соціального захисту, а через неможливість заощаджувати (і вже як наслідок), примножувати власні доходи.

Законодавство України не регулює належним способом економічний та фізичний доступ усіх верств населення до продовольства, що є одним із основних вимірів продовольчої безпеки держави згідно із загальновизнаною міжнародною практикою. Відсутність дієвого механізму моніторингу продовольчої безпеки усіх верств населення унеможливує побудову ефективною моделі адресної фінансової соціальної допомоги. Саме тому необхідним є запровадження Індексу продовольчої безпеки домогосподарств (HFIAS – Household Food Insecurity Access Scale), який за результатами опитування домогосподарств, визначатиме існуючі проблеми у доступі різних верств населення до їжі та дозволить виявляти відповідні продовольчі потреби населення. На основі даних Індексу необхідно формувати державні програми соціальної допомоги, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки усіх верств населення.

Сільські домогосподарства сприймають як виробників сільськогосподарської продукції, та не розглядають як інвесторів. Це упущення, тим більш у зв'яз-

ку із гострою необхідністю відновлення та розвитку інфраструктури сільських територій. Загалом удосконалену сучасну схему фінансування сільських територій зображено на рис. 1. Важливою складовою є пропаганда, найперше серед населення, що через збалансовану регіональну політику та розширення спектра нефінансових послуг для населення – потенційних інвесторів, призведе до покращення фінансового стану сільських домогосподарств.

Заощадження з психологічного погляду є економією. Для сімей з середніми і низькими доходами фактично – це є свідомо відмова від блага сьогодні для отримання більшого блага в майбутньому. І для цього потрібен суттєвий мотив. Тому саме мотивація має стати рушійною силою для збільшення заощаджень населення. Якщо ж говорити про сільські домогосподарства, то мотив у них і так надзвичайно високий, що підтверджується їхньою схильністю до заощадження. Наступний мотив – не просто заощаджувати, а перетворювати свої заощадження в актив, що буде приносити дохід.

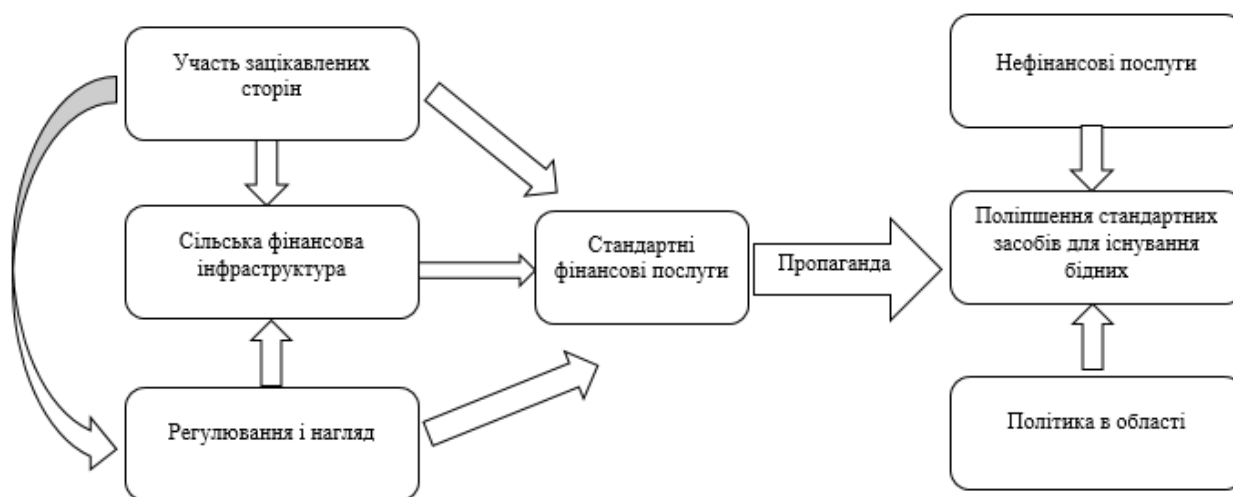

Рис. 1. Сучасна схема фінансування сільських територій

Заощадження домогосподарств сільської місцевості можуть стати стартовим капіталом для розвитку інфраструктури села. Частку у фінансуванні кооперативу (базового господарства) також може взяти на себе місцеве населення. Це можливість отримувати доходи від своїх заощаджень і покращувати економічний і соціальний стан власного населеного пункту. Кооперативний рух у селах – це приклад об'єднання інвестицій, громадянської активності та підтримки з боку влади. Кооперативний рух дозволяє створювати міцний сільський «середній клас», який є основою для сильної і незалежної економіки. І це сприяє відродженню сіл. Та це лише один варіант. Інвестиційна діяльність у класичному її розумінні є також актуальною. А для цього не вистачає економічних знань сільського населення.

Підвищення фінансової грамотності населення – одне із першочергових завдань бізнесу і освіти. Досі не лише для сільського, а й для більшості населення України торги на фондовій біржі, механізми страхування, реальні інвестиції залишаються складним і

незрозумілим явищем. Крім того, основним видом заощаджень залишається готівка, що є наслідком нерозуміння всіх механізмів заощадження і інвестування. Тому на рівні сільських і районних рад мають функціонувати певні консультаційні пункти, проводитися виїзди семінари та тренінги.

Нині в Україні вже реалізовано низку заходів для підвищення рівня фінансової грамотності населення. Так, фахівцями Національного банку України підготовлено проєкт Концепції розроблення та поетапного впровадження цільових програм підвищення фінансової грамотності населення в Україні. Також Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України разом із Національним банком України та Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) з 2013 р. розпочав дослідно-експериментальний освітній проєкт із підвищення рівня фінансової грамотності української молоді, розрахований на сім років. Однак вжиття поодиноких заходів навряд чи суттєво вплине на підвищення рівня фінансової грамотності населення України без системного підходу до вирішення цієї

проблеми. Тому, не зважаючи на певні позитивні зрушення у напрямі підвищення рівня фінансової грамотності населення України, досі не прийнято документа, який би розкривав стратегічне бачення щодо відповідної політики. У січні 2020 р. було схвалено Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 р., яка стала черговим важливим кроком на шляху розбудови у нашій державі ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг. Стратегія спрямована на формування комплексної системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, а її реалізація має сприяти фінансовій стабільності та зростанню добробуту громадян, забезпеченню належної якості надання фінансових послуг, стане на заваді застосуванню дискримінаційної стосовно споживачів практики роботи фінансових установ тощо. Одним із принципів реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг у зазначеній Стратегії визначено «сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності та обізнаності споживачів фінансових послуг». Крім того наприкінці вересня 2019 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг», який врегулював найважливіші питання у стосунках громадян та фінансових установ та усунув прогалини й неузгодженості у системі захисту прав споживачів фінансових послуг. Слід зауважити, що Організація економічного співробітництва та розвитку тлумачить «фінансову освіту» як

процес, у результаті якого споживачі вдосконалюють свої знання про фінансові послуги та про ризики їх використання з метою здійснення усвідомленого вибору, отримують інформацію щодо органу, до якого слід звертатися за допомогою. Таке визначення цілком об'єктивно підпадає під поняття «фінансова грамотність». Беручи до уваги рекомендації ОЕСР, стратегічний документ щодо фінансової грамотності повинен:

– визнавати важливість фінансової грамотності, зокрема на законодавчому рівні, та окреслювати її значення і сферу впливу на державному рівні у взаємозв'язку з визначенням національних потреб і прогалин;

– передбачати взаємодію різних зацікавлених сторін, а також ідентифікацію національного лідера або координуючого органу (ради);

– містити дорожню карту щодо досягнення конкретних і заздалегідь визначених цілей упродовж певного періоду часу;

– забезпечувати керівництво для застосування індивідуальних програм, щоб ефективно та належним чином зробити свій внесок у національну стратегію.

Розроблення та реалізація стратегічного документа з підвищення рівня фінансової грамотності населення України має відбуватися у кілька етапів і ґрунтуватися на Принципах високого рівня з розроблення національних стратегій фінансової освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи та основні засади розроблення та реалізації стратегічного документа щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення України

№	Етапи	Зміст етапу	Заходи/ принципи
1	Підготовчий	Підготовка стратегічного документа: визначення сфери його застосування та цілей шляхом проведення оцінки, зіставлення та консультації	1. Узагальнення та оцінки існуючих ініціатив 2. Проведення оцінки потреб населення та ключових питань політики 3. Проведення консультацій 4. Визначення рівня національної обізнаності та комунікації
2	Розроблення	Визначення механізму управління та ролі основних зацікавлених сторін у розробленні та реалізації стратегічного документа	1. Визначення провідної установи 2. Визначення особливостей координації та ролі відповідальності різних зацікавлених сторін (органів державної влади, фінансових установ та міжнародних організацій)
		Розроблення «дорожньої карти» стратегічного документа: ключові пріоритети, цільові аудиторії, оцінка впливу та ресурси	1. Загальне визначення цілей та політики пріоритетів 2. Визначення цільових аудиторій 3. Проведення загальної оцінки впливу 4. Визначення необхідних ресурсів
3	Реалізація	Впровадження стратегічного документа: канали поширення інформації та оцінка програм	1. Застосування методів поширення інформації, тренінгів та інструментів 2. Визначення впливу та проведення оцінки програм

Та слід особливу увагу у даному процесі приділяти сільському населенню.

Заощадження – категорія, що до певного часу залишається відомою лише самому домогосподарству. Крім того, домогосподарства сільської місцевості знову ж таки через відсутність фінансової грамотності не сприймають заощадження як інструмент для збільшення свого капіталу. Бо заощадження в готівковій формі (що є найпопулярнішою серед сільського населення) через інфляцію з часом знецінює їх. А споживання у психологічному розумінні знаходиться «на виду» і в силу ментальності українського народу, цей фактор є надзвичайно важливим. Адже кожне домогосподарство прагне відповідати споживчому рівню

свої соціальної категорії. Цей рівень не співпадає не зі споживчим кошиком, ні з портретом середньостатистичного українця, він визначається оточенням, його традиціями, пропагандою.

Як говорилося раніше, сучасна поведінка індивіда на ринку піддається пропаганді моделі «життя в кредит» (або використання раніше надбаних заощаджень), яка дає змогу «розігрівати» попит і спонукати споживача до взяття різного роду кредитів: іпотечних, споживчих тощо.

ВИСНОВКИ

Для того щоб раціоналізувати свої витрати, члени домашніх господарств повинні володіти інформацією про їх структуру. Емпіричні спостереження засвідчу-

ють, що українці не лише не планують майбутні витрати, а й навіть достеменно не знають, на які цілі витратили останню зарплату. Відомо, що у розвинутих країнах світу культура контролю за особистими витратами в умовах надлишку товарів і послуг формувалася десятиліттями.

Отже, навчившись грамотно будувати свої споживчі витрати, домогосподарства зможуть збільшити частину власних заощаджень, тим самим забезпечивши свій добробут, що є складовою стабільності фінансово-економічної системи України в цілому.

Список використаних джерел

1. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>
2. Гуржій Т.О. Удосконалення державної політики щодо фінансів домогосподарств: дис. ... к-та екон. наук : 08.00.08 / Дніпров. держ. тех. ун-т. Кам'янське, 2019. 261 с.
3. Карпінський Б.А. Фундаменталізація поведінкових фінансів у системі домінуючої взаємодії державотворчого патріотизму націй. Проблеми економіки. 2020. Випуск 2. С. 347-355.
4. Кізіма Т., Кізіма А. Домогосподарства на фінансовому ринку України: поведінково-мотиваційний аспект. Світ фінансів. 2016. № 3(48). С. 89-101
5. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
7. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. «Економіка». 2015. №2 (167). С. 73–80.
8. Річний звіт НКЦПФР за 2019 рік «Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження». URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-richnoho-zvitu-natsionalnoi-komisii-z-tsinnykh-papiriv-ta-fondovoho-rynku-richnyi-zvit-nktsprf-za-2019-rik/>.
9. Стратегія подолання бідності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>
10. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4

References

1. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/>
2. Hurzhyi T.O. Improving public policy on household finances: diss. ... PhD in economics: 08.00.08. Kamianske, 2019. 261 p. (in Ukrainian)
3. Karpinskyi B.A. Fundamentalization of behavioral finance in the system of dominant interaction of state-building patriotism of nations. Problems of the economy. 2020. Issue 2. pp. 347-355. (in Ukrainian)
4. Kizyma T., Kizyma A. Households in the financial market of Ukraine: behavioral and motivational aspect. The world of finance. 2016. № 3(48). pp. 89-101 in Ukrainian)
5. Ministry of Social Policy of Ukraine: website. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (in Ukrainian)
6. National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. URL: <http://www.niss.gov.ua> (in Ukrainian)
7. Nosova Ye. Household savings as a source of investment resources in Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics Series». 2015. №2 (167). pp. 73–80. (in Ukrainian)
8. NSSMC Annual Report for 2019 «Ukrainian Securities Market: Full Reset». URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-richnoho-zvitu-natsionalnoi-komisii-z-tsinnykh-papiriv-ta-fondovoho-rynku-richnyi-zvit-nktsprf-za-2019-rik/> (in Ukrainian)
9. Poverty reduction strategy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10> (in Ukrainian)
10. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4 (in Ukrainian)

ЧУБАНЬВікторія Сергіївна
sv.yak@ukr.netк.е.н., доцент, Черкаський інститут
пожежної безпеки імені Героїв
Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту
України**ПАСИНЧУК**Кирило Миколайович
Pasynchuk_Kyrylo@chipb.org.inк.пед.н., доцент кафедри, Черкаський
інститут пожежної безпеки імені
Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту
України**КРІЧКЕР**Ольга Юхимівна
medkoin@ukr.netк.пед.н., доцент кафедри, Черкаський
інститут пожежної безпеки імені
Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту
України

УДК 330.4

PROBLEMS AND FURTHER DEVELOPMENT OF FUNCTIONING OF SPECIALIZED ANTI-CORRUPTION AGENCIES**ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ**DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.6>**CHUBAN Viktoriia Serhiivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Civil Protection Sphere in Cherkasy Institute of Fire Safety after Chernobyl Heroes of NUCD in Ukraine**PASYNCHUK Kyrylo Mykolaiovych** – PhD in Pedagogy, Civil Protection Sphere in Cherkasy Institute of Fire Safety after Chernobyl Heroes of NUCD in Ukraine**KRICHKER Olha Yukhymivna** – PhD in Pedagogy, Civil Protection Sphere in Cherkasy Institute of Fire Safety after Chernobyl Heroes of NUCD in Ukraine

The article focuses on the problem of the institutional support for combating corruption. The scatter and dispersion in the anti-corruption functions among the law enforcement agencies are considered to be a significant component of the problem of the institutional support for combating corruption. The functioning of some specialized anti-corruption agencies is also analyzed in the article. Priority areas for improvement of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and National Anti-Corruption Bureau of Ukraine are singled out. It is justified that the functioning of The Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office is a special law enforcement activity to combat corruption in public authorities and local self-government. It is concluded that due to the possibility of ambiguous insight into the system of agencies implementing measures on preventing and combating corruption, the legislation should clearly define this notion in a single legal act with a clear division of responsibilities and forms of interaction, as well.

Furthermore, the authors of the article develop proposals on ways to combat corruption in Ukraine, including legislative, and organizational and managerial ideas concerning the implementation of the experience in preventing and combating corruption following the example of foreign countries. In particular, the main priorities of the state anti-corruption policy in Ukraine should be defined in a special regulation – the Anti-Corruption Strategy. The previous Anti-Corruption Strategy and the State Program for its implementation expired in December 2017, so Ukraine should have started the year 2018 with new versions of these documents. For more than two years, Ukraine has not had a major strategic document in the field of corruption prevention. The draft Law on Anti-Corruption Strategy for 2018–2020 was withdrawn on August 29, 2019.

* * *

В статті затронута проблема інституціонального забезпечення протидії корупції. Також в статті проаналізована діяльність деяких спеціалізованих антикорупційних органів. Виділені пріоритетні напрями удосконалення діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури і Національного антикорупційного бюро України. Сделан вывод, что несмотря на возможность неоднозначной трактовки системы органов, осуществляющих меры по предотвращению и противодействию коррупции, в законодательстве следует четко определить ее в едином нормативно-правовом акте с четкими распределением их обязанностей, а также форм взаимодействия. В статье получили дальнейшее развитие предложения по направлениям преодоления коррупции в Украине, включая законодательные и организационно-управленческие идеи внедрения в Украине зарубежного опыта предупреждения и противодействия коррупции по примеру зарубежных стран.

* * *

У статті порушено проблему інституційного забезпечення протидії корупції. Визначено, що важливою складовою проблеми інституційного забезпечення протидії корупції є розпорошеність функції запобігання корупції між правоохоронними органами. Також у статті проаналізовано діяльність деяких спеціалізованих антикорупційних органів. Виокремлено пріоритетні напрями вдосконалення діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного антикорупційного бюро України. Обґрунтовано, що функціонування спеціалізованої антикорупційної прокуратури є особливим видом правоохоронної діяльності із протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Зроблено висновок, що зважаючи на можливість неоднозначного трактування системи органів, що здійснюють заходи стосовно запобігання та протидії корупції, у законодавстві слід чітко визначити її в єдиному нормативно-правовому акті з чіткими розподілом їх обов'язків, а також форм взаємодії.

У статті набули подальшого розвитку пропозиції стосовно напрямків подолання корупції в Україні, включаючи законодавчі та організаційно-управлінські ідеї впровадження в Україні зарубіжного досвіду запобігання і протидії корупції за прикладом зарубіжних країн. Зокрема, основні пріоритети державної антикорупційної політики в Україні повинні визначатися у спеціальному нормативному акті – Антикорупційній стратегії. Термін дії попередніх Антикорупційної стратегії та Державної програми з її реалізації спливали у грудні 2017 р., а тому новий 2018 р. Україна мала б розпочати з новими редакціями цих документів. Вже понад два роки в Україні немає основного стратегічного документу у сфері запобігання корупції. Проект Закону про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 рр. 29 серпня 2019 р. було відкликано.

Keywords: anticorruption strategy, corruption, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, Specialized Anti-Corruption bodies

Ключевые слова: антикоррупционная стратегия, коррупция, специализированная антикоррупционная прокуратура, Национальное антикоррупционное бюро Украины, специализированные антикоррупционные органы

Ключові слова: антикорупційна стратегія, корупція, спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України, спеціалізовані антикорупційні органи

INTRODUCTION

According to opinion surveys, about half of citizens of Ukraine are concerned about the level of corruption in the country, as this phenomenon undermines the foundations of the state system and leads to violations of the rights and freedoms of citizens. Thus, for the last decade, citizens have considered Ukraine one of the most corrupted in the world. Total corruption has an extremely negative effect on the realization of Ukraine's European aspirations.

The scientific and theoretical bases of the article are the works of such scientists as Ye.M. Blazhivskiy, Ye.V. Vandin, V.M. Horshenov, V.V. Dolezhan, D.A. Kerimov, S.V. Kivalov, M.I. Koziubra, I.M. Koziakov, M.V. Kosiuta, O.M. Lytvak, H.V. Maltsev, S.S. Miroshnychenko, S.H. Mishchenko, N.M. Onishchenko, N.O. Rybalka, M.V. Rudenko, V.V. Sukhonos, Yu.A. Tykhomyrov, R.M. Shestopalov, M.K. Yakymchuk and others. A lot of previous studies in this area have largely lost relevance, although they have retained their relevance for an in-depth study of the problems of overcoming corruption. In this regard, the study of ways of improving of the functioning of specialized anti-corruption agencies is an urgent and important task of legal science.

The **PURPOSE** of the paper is to analyze the activities of some specialized anti-corruption bodies and identifying priority areas for improving the activities of The Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and The National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

RESEARCH METHODS

The following methods of research are used in the study: analysis and synthesis, comparison, system and generalization analysis, inductive inference etc.

RESULTS

A qualitatively new level in the field of preventing and combating corruption has been achieved thanks to the implementation of basic anti-corruption laws, which have

strengthened legal liability for violating the requirements for declaring income and property in the context of administrative and criminal law.

It is worth noting that an important component of the problem of institutional support for combating corruption is the scatter and dispersion of the function of preventing corruption among law enforcement agencies. Analyzing the legislation that was in force before, it can be concluded that this function (as well as the fight and counteraction) was entrusted to the relevant departments: Ministry of Internal Affairs of Ukraine; tax police; Security Services of Ukraine; bodies of the Prosecutor's Office of Ukraine; Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine; other bodies and units created to fight corruption in accordance with the current legislation [2]. Let's consider the activities of the special anti-corruption agencies of Ukraine.

The State Bureau of Investigation (SAP) is a law enforcement agency, Ukraine has been waiting for more than 20 years. As soon as it was created, the functions of pre-trial investigation were transferred from the prosecutor's office to the SAP, and the function of supervision remained with the prosecutor's office. This approach is the standard of objective and impartial investigation. The SAP is under the jurisdiction of top officials, judges, law enforcement officials, and those who have committed war crimes. That is, in most cases, these are people who have the opportunity to influence the course of criminal proceedings and avoid punishment. In 2018 the process of establishing of the work of the SAP continued and the completion resulted into more than 500 employees joined to the organization, 285 of which as investigators. A regional network was also built: territorial State Bureau of Investigation offices were opened in Kyiv, Kramatorsk, Lviv, Melitopol, Mykolaiv, Poltava, and Khmelnytsky, and their regulations and annual programs were approved.

As of January 1, 2020, the SAP, as a law enforcement

agency, was conducting a pre-trial investigation of more than 2,400 criminal proceedings, 569 of which were initiated by the Bureau's investigators. 70 criminal proceedings were sent to court [4].

The National Agency for the Detection, Investigation and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes (ARMA) was established to address the problem of ineffective disclosure of assets obtained through crime and corruption. The establishment and start-up of the Agency was one of the key requirements of the Visa Liberalization Action Plan in the framework of the visa-free dialogue between Ukraine and the EU. During 2018, measures were taken to complete the process of ensuring the functional capacity of ARMA to perform the functions assigned to it to identify, search and manage assets. In particular, the central office of the Agency was staffed, and six territorial offices were established.

In 2018, for the first time, a full-fledged process of managing the seized assets was carried out: from the acceptance into the ARMA management up to the return of these assets to their owner. Thus, various types of seized assets (real estate, vehicles, and corporate rights) were transferred to the managers and the profitability of the management of these assets was ensured at a level that ensures their maintenance for further confiscation or return to the owners.

According to the results of 2019, thanks to ARMA, more than UAH 9 million of revenues returned from the management of seized assets to the State Budget of Ukraine, and the sale of seized assets brought an additional UAH 3.1 million.

The efficiency of the work of the National Agency for the Prevention of Corruption in checking the declarations of officials and establishing the timeliness of submission of declarations and notifications of significant changes in property status increased, as well. Thus, in 2018, the number of the decisions on the results of full inspections of declarations increased more than three times compared to 2017 and reached 472, the number of drawn up and sent to court protocols on administrative offenses as a result of financial control increased almost sevenfold – to 310, and the number of substantiated conclusions sent to law enforcement agencies for pre-trial investigation increased 12 times reaching 243.

In order to increase the productivity of full verification of declarations, the National Agency for the Prevention of Corruption introduced a system of verification of electronic declarations [3]. The information and telecommunication system of logical and arithmetic control of declarations was adopted for permanent (industrial) operation, the Rules on the basis of which such control took place were finalized and approved, the necessary changes to the Procedure were made establishing the procedure for full verification of declarations.

The National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) is a state law enforcement body that is responsible for preventing, detecting, terminating, investigating and disclosing corruption offenses within its jurisdiction, as well as preventing the commission of new ones. The task of NABU is to combat criminal corruption offenses committed by senior officials authorized to perform the functions of state or local self-government that pose a

threat to national security.

The Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office in Ukraine (SAP) is an independent structural subdivision of the General Prosecutor's Office of Ukraine, which is responsible for: supervision of compliance with the law during the operational and investigative activities of the pre-trial investigation by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine; support for public prosecution in relevant proceedings; representation of the interests of a citizen or the state in court in cases provided by law and related to corruption or corruption-related offenses [1].

The second half of 2019 was a period of intensification of the fight against top corruption in Ukraine. In the second half of 2019, 84 people were detected and reported as suspects, which was more than for the whole previous year. The lion's share of those prosecuted were high-ranking officials, judges, former deputies, directors of state-owned enterprises, etc. The achieved results was the result of a number of factors including the work of the investigation in previous periods, and the coordinated cooperation of NABU and SAP with other law enforcement agencies, in particular, the Security Service of Ukraine, the Prosecutor General's Office, and state executive institutions.

Among the successful investigations, it is worth noting such high-profile cases as: UAH 18.87 billion in damage to electricity consumers due to the introduction of the so-called Rotterdam + formula, seizure of National Guard property for over UAH 80 million, loans of Sberbank and the National Bank of Ukraine. In total, in the second half of 2019, the National Bureau and the CAP launched investigations in 674 criminal proceedings, which are 141 proceedings more than in the previous reporting period [4].

Among the most priority recommendations for taking measures outside NABU, we would like to offer: avoidance of amendments to the legislation governing the work of NABU and SAP without prior thorough consultations with NABU, SAP, other law enforcement agencies, society, experts and other stakeholders; amendments to Art. 263 of the Criminal Procedural Code of Ukraine on granting NABU the authority to independently withdraw information from communication channels; change of the status of the SAP, its transformation into an autonomous body of the Prosecutor's Office and limitation of the powers of the Prosecutor General in terms of organizing the work of the SAP, decision-making on the number and organizational structure; improving the working conditions and capacity of the court considering the NABU petition at the pre-trial investigation stage.

Given the possibility of ambiguous interpretation of the system of agencies implementing measures to prevent and combat corruption, the legislation should clearly define it in a single legal act with a clear division of responsibilities and forms of interaction. This will ensure efficiency and openness in the fight against corruption and will make it impossible for any of the agencies to perform its function or duplicate it in relation to other bodies.

Thus, it is worth summarizing that during several years of NABU's operation there have been many scandals against corruption at the highest level (for example, high-profile cases involving the arrest of Arsen Avakov's son or inspection of Petro Poroshenko's company), and this

body is most effective in preventing and combating corruption but would be useful to see a different level of its progress and significant changes in our society. In particular, it would be appropriate to expand the competence to interact with other bodies implementing measures to prevent and combat corruption. And to gradually shift responsibilities between the various levels in order to prevent and combat corruption at all levels, not just the highest [4].

An important condition for overcoming corruption in our country is the adoption of the regulations allowing for the application of real, definite measures on preventing, detecting and stopping corruption offenses in law enforcement. However, the analysis of certain provisions of the Law of Ukraine On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine does not give an answer to the logical question of how to quickly and objectively combat corruption in Ukraine. At the same time, some provisions of this legislative act are in conflict. In particular, the main priorities of the state anti-corruption policy in Ukraine should be defined in a special legislative act – the Anti-Corruption Strategy.

This is an important document for fighting corruption in Ukraine, as it defines the main priorities of the state anti-corruption policy for a certain period and is the only basis for developing a national action plan on preventing corruption – the State Program for Anti-Corruption Strategy.

Unlike the Anti-Corruption Strategy, such a program contains specific measures to address local issues and achieve the ultimate goal, the timing of their implementation and the responsible authorities. Also, the State Program is a basic document for the development of anti-corruption programs of each state body, local government and other institutions. The validity of the previous Anti-Corruption Strategy and the State Program for its implementation expired in December 2017; therefore, Ukraine should have worked out the new versions of these documents [2].

For more than two years, Ukraine has not had a major strategic document in the field of preventing corruption. The draft Law on Anti-Corruption Strategy for 2018–2020 was withdrawn on August 29, 2019. Therefore, anti-corruption bodies act in an unbalanced and ineffective manner, while other state bodies and local self-government bodies carry out the anti-corruption measures that they intuitively consider appropriate. Or stand still.

CONCLUSIONS

Thus, we state that an important component of the problem of the institutional support for combating corruption is the dispersion of the function of preventing corruption between the law enforcement agencies.

The Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office is a kind of law enforcement activity to combat corruption in public authorities and local self-government. Given the

possibility of ambiguous interpretation of the system of bodies which implement measures on preventing and combating corruption, the legislation should clearly define it in a single legal act with a clear division of responsibilities and forms of interaction.

The main priorities of the state anti-corruption policy in Ukraine should be defined in a special legislative act – the Anti-Corruption Strategy. The previous Anti-Corruption Strategy and the State Program for its implementation expired in December 2017, thus new versions of these documents are required. For more than two years now, Ukraine has not had a major strategic document in the field of preventing corruption. The draft Law on Anti-Corruption Strategy for 2018–2020 was withdrawn on August 29, 2019.

References

1. Valdin Ye.V. *Organizational and legal principles of activity of the specialized anti-corruption prosecutor's office of Ukraine: abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.10. Odesa, 2017. 20 p. (in Ukrainian).*
2. Liubavin Yu.O. *Ways of improvement of anti-corruption legislation of Ukraine in the context of the foreign experience of defining corruption phenomena. May legal readings. Cherkasy, 2020. pp. 276–278. (in Ukrainian).*
3. Obrusna S.Yu., Pasynchuk K.M., Chuban V.S. *Organizational and legal aspects of financial security of Ukraine. Actual problems of domestic jurisprudence. Dnipro, 2019. № 5. pp. 99–103. (in Ukrainian).*
4. Chuban V.S., Kricher O.Yu. *Anti-corruption strategy as the basis of anti-corruption fight. The role of integration processes in the formation of national legal systems. Kherson, 2020. Vol. II. pp. 52–54.*

Список використаних джерел

1. Вандін Є.В. *Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". Одеса, 2017. 20 с.*
2. Любавін Ю.О. *Напрямки вдосконалення антикорупційного законодавства України в контексті зарубіжного досвіду визначення корупційних явищ. Травневі правові читання: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. (Черкаси, 7 травня 2020). Черкаси, 2020. С. 276-278*
3. Обрусна С.Ю., Пасинчук К.М., Чубань В.С. *Організаційно-правові аспекти фінансової безпеки України. Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2019. № 5. С.99-103*
4. Chuban V.S., Kricher O.Yu. *Anti-corruption strategy as the basis of anti-corruption fight. Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем. Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10–11 квітня 2020 р.). Херсон: Херсонський державний університет, 2020. Том II. С. 52-54*